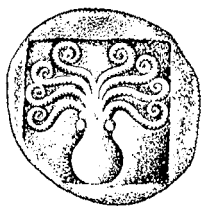

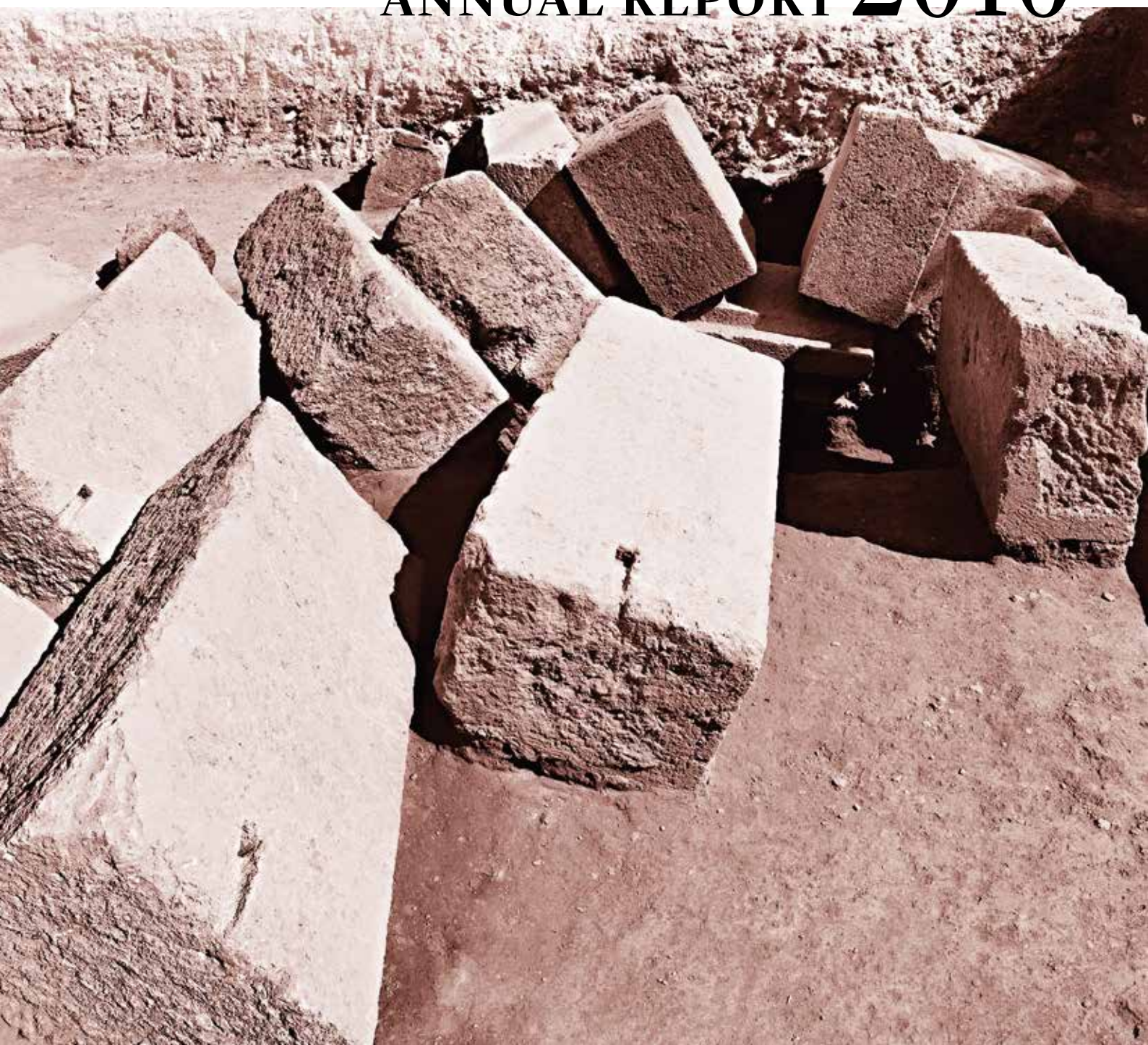
ΕΛΒΕΤΙΚΗ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ
ΣΧΟΛΗ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ÉCOLE SUISSE
D'ARCHÉOLOGIE
EN GRÈCE

SCHWEIZERISCHE
ARCHÄOLOGISCHE
SCHULE
IN GRIECHENLAND

ΕΤΗΣΙΟΣ ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ 2016 ANNUAL REPORT 2016

Impressum

Έκδοση: Ελβετική Αρχαιολογική Σχολή στην Ελλάδα (ΕΑΣ)
Σκαρμαγκά 4B, GR-104 33 Αθήνα
E-mail: esag@otenet.gr
www.unil.ch/esag
Σχεδιασμός και σύνταξη: Thierry Theurillat
Μεταφράσεις: Sylvian Fachard, Tobias Krapf, Αγγελική Λαμπάκη,
Valentina Di Napoli και Thierry Theurillat
Εκτύπωση: OnlinePrinters.com
Τυπώθηκε σε 600 αντίτυπα
Η αναπαραγωγή ολόκληρου ή μέρους του παρόντος
δίδεται βάσει του νόμου περί πνευματικής ιδιοκτησίας και
δεν επιτρέπεται χωρίς έγγραφη άδεια της ΕΑΣ.
© 2017 Ελβετική Αρχαιολογική Σχολή στην Ελλάδα

Published by the Swiss School of Archaeology in Greece (EAS)
Skaramanga street 4B, GR-104 33 Athens, Greece
E-mail: esag@otenet.gr
www.unil.ch/esag
Concept/Editor: Thierry Theurillat
Translation: Sylvian Fachard, Tobias Krapf, Aggeliki Lampaki,
Valentina Di Napoli, Thierry Theurillat
Printed by: OnlinePrinters.com
Copies in print: 600
All rights reserved. Reproduction in whole or in parts
and distribution by digital or any other media are prohibited
without the prior permission of EAS.
© 2017 Swiss School of Archaeology in Greece

Στο εξώφυλλο: κατετρημένος τοίχος του μνημειώδους κτίσματος που ανακαλύφθηκε στην Αμάρυνθο το 2016.
Cover photo: collapsed wall of the newly discovered building in Amarynthos, 2016.

Περιεχόμενα | Table of contents

Εισαγωγή | Introduction

- 4 Χαιρετισμός του Διευθυντή
Director's foreword, *K. Reber*

Έρευνες πεδίου | Fieldwork

- 6 Το Γυμνάσιο της Ερέτριας
The Gymnasium of Eretria,
G. Ackermann, R. Tettamanti, A.-L. Pradervand και K. Reber
- 10 Ανασκαφικές εργασίες στην Αμάρυνθο
Excavations at Amargynthos,
D. Knoepfler, A. Καραπασχαλίδου, K. Reber, T. Krapf και T. Theurillat
- 14 Πρόγραμμα Αρχαιολογικής Έρευνας Μαζίου 2016
Field survey project in the Mazi plain 2016,
S. Fachard, A.R. Knodell και K. Παπαγγελή
- 18 Όρμος της Κοιλιάδας 2016
The Bay of Kiladha 2016,
A. Σίμωσι, Δ. Κουτσούμπα, K. Reber και J. Beck

Νέα | News 2016

- 22 Δημοσιεύσεις και ομιλίες
Publications and Talks
- 23 Η ΕΑΣ κατά τη διάρκεια του έτους
The School's events throughout the year

Οργάνωση | Organisation

- 24 Συμβούλιο του Ιδρύματος και Συμβουλευτική Επιτροπή
Foundation Council and Advisory Council
- 24 Συνεργάτες και επιστημονικά μέλη
Collaborators and scientific members

Πρόγραμμα | Program 2017

- 26 Έρευνες πεδίου
Fieldwork

Χαιρετίσμος του Διευθυντή Director's foreword

Karl Reber

Οι δραστηριότητες της Ελβετικής Αρχαιολογικής Σχολής στην Ελλάδα το 2016

Τέσσερα ερευνητικά προγράμματα διενεργήθηκαν το 2016 υπό την αιγίδα της Ελβετικής Αρχαιολογικής Σχολής στην Ελλάδα (εφεξής ΕΑΣ). Στην Ερέτρια, από τις 27 Ιουνίου έως τις 29 Ιουλίου πραγματοποιήθηκε η δεύτερη ανασκαφική περίοδος στο Γυμνάσιο, υπό τη διεύθυνση των Guy Ackermann (Πανεπιστήμιο Λωζάνης - ΕΑΣ) και Rocco Tettamanti (ΕΑΣ). Σκοπός των εργασιών ήταν να ερευνηθεί περαιτέρω το ανατολικό τμήμα του οικοδομήματος και μέσω της συστηματικής ανασκαφής να αποσαφηνιστούν οι οικοδομικές φάσεις του συγκροτήματος. Η ανασκαφή ενός πηγαδιού, πλήρως γεμισμένου κατά την ρωμαϊκή εποχή με επιχώσεις, οδήγησε στην εύρεση ανθρώπινων οστών και δύο πήχων ενός χάλκινου αγάλματος εφήβου. Ο ένας πήχυς είναι τυλιγμένος σε μια πτυχή του χιτώνα. Το εύρημα αυτό είναι μοναδικό στα χρονικά των ανασκαφών στην Ερέτρια.

Σημαντική ήταν η πρόοδος της έρευνας στη θέση Παλαιοεκκλησιές, κοντά στην Αμάρυνθο, όπου τοποθετείται το Ιερό της Αμαρυσίας Αρτέμιδος. Οι ανασκαφές εκεί πραγματοποιήθηκαν από την 1^η Αυγούστου έως τις 9 Σεπτεμβρίου, σε συνεργασία με την Εφορεία Αρχαιοτήτων Ευβοίας και έφεραν στο φως μια κατασκευή μνημειακής τοιχοποιίας, ακριβώς πίσω από τη μεγάλη στοά που αποκαλύφθηκε στη διάρκεια των προηγούμενων ανασκαφικών περιόδων. Η ομάδα των αρχαιολόγων, υπό την καθοδήγηση των Tobias Kraf (ΕΑΣ) και Thierry Theurillat (ΕΑΣ), εντόπισε μεταξύ άλλων τη συνέχεια της Στοάς στα βόρεια και το σημείο που γωνιάζει στα δυτικά. Αυτή η ανακάλυψη ήρθε να επιβεβαιώσει την υπόθεση που είχε εκφράσει ο επιστημονικός διευθυντής του προγράμματος, Denis Knoepfler (Collège de France), ότι δηλαδή πρόκειται για μια στοά που πλαισιώνει το χώρο όπου βρισκόταν ο πυρήνας του Ιερού. Η αγορά οικοπέδων αποτέλεσε καθοριστικό παράγο-

να στη διερεύνηση του Ιερού της Αμαρυσίας Αρτέμιδος.

Παράλληλα με τις προαναφερθείσες δραστηριότητες, η ΕΑΣ υποστηρίζει ακόμη δύο έρευνες πεδίου, οι οποίες συνδιευθύνονται από Ελβετούς ερευνητές. Η πρώτη είναι ο καρπός της συνεργασίας ανάμεσα στον Sylvian Fachard (Πανεπιστήμιο Γενεύης) και την Εφορεία Αρχαιοτήτων Δυτικής Αττικής, Πειραιώς και Νήσων και σκοπό έχει να μελετήσει διαχρονικά την ανθρώπινη παρουσία στην πεδιάδα του Μαζίου, στα σύνορα μεταξύ Αττικής και Βοιωτίας. Η επιφανειακή έρευνα σε μια έκταση πάνω από 1000 εκτάρια απέφερε πολυάριθμα αρχαιολογικά κατάλοιπα, τα οποία τεκμηριώθηκαν και αποτυπώθηκαν.

Η δεύτερη έρευνα είναι μια ενάλια ανασκαφή στην Κοιλιάδα της Αργολίδας σε συνεργασία με την Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων και υπό τη διεύθυνση της Αγγελικής Σίμωσι (Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων) και του Karl Reber (ΕΑΣ). Οι εργασίες, υπό την επίβλεψη της Δέσποινα Κουτσούμπα (καταδύομενη αρχαιολόγος της ΕΕΑ) και του Julien Beck (Παν/μιο Γενεύης), επικεντρώνονται στην ανασκαφή και την αποτύπωση μιας σημαντικής οχυρωμένης θέσης που χρονολογείται στην Πρώιμη Εποχή του Χαλκού, μέρος της οποίας είναι βυθισμένο στην περιοχή Λαμπαγιαννά.

Όπως και τα προηγούμενα χρόνια, έτσι και φέτος, πολυάριθμοι ερευνητές ελβετικών πανεπιστημίων διέμειναν στην Αθήνα και την Ερέτρια για να προωθήσουν τις έρευνές τους στο πλαίσιο δημοσιεύσεων, διδακτορικών διατριβών και μεταπτυχιακών εργασιών.

Ευχαριστίες

Η Ελβετική Αρχαιολογική Σχολή στην Ελλάδα ευχαριστεί θερμά τις ελληνικές αρχαιολογικές υπηρεσίες που της παραχώρησαν τις απαραίτητες άδειες και με τις οποίες όλα αυτά τα χρόνια έχει αναπτύξει καρποφόρες και φιλικές συνεργασίες. Ιδι-

αιτέρως ευγνώμονες είμαστε κατά πρώτον στην Παρασκευή Καλαμαρά, Προϊσταμένη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ευβοίας και στον Κώστα Μπουκάρ, αρχαιολόγο, υπεύθυνο για τον αρχαιολογικό χώρο στην Ερέτρια και την Αμάρυνθο. Θερμές ευχαριστίες οφείλουμε στις Αγγελική Σίμωσι, Προϊσταμένη της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων, Ελένη Μπάνου, Προϊσταμένη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Αθηνών, Στέλλα Χρυσουλάκη, Προϊσταμένη της Εφορείας Δυτικής Αττικής, Πειραιώς και Νήσων, και Αμαλία Καραπασχαλίδου, Επίτιμη Έφορο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ευβοίας, όπως και στο Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού και ιδιαίτερος στο Τμήμα Ξενών Σχολών για τις ανασκαφικές άδειες.

Η ΕΑΣ εκφράζει θερμές ευχαριστίες σε όλους τους συνεργάτες του Μουσείου της Ερέτριας, κυρίως στη Σοφία Κατσάλη, αρχαιολόγο, και στη Σταυρούλα Παρίση, αρχιφύλακα. Η κοινότητα της Ερέτριας και η δήμαρχος, κυρία Αμφιτρίτη Αλημπατέ προσφέρουν πάντα την αμέριστη στήριξή τους.

Ο πρέσβης της Ελβετίας στην Ελλάδα, ο K. Hans-Rudolf Hodel, και η σύζυγός του κα. Verena Hodel, και η κα. Χαρά Σκολαρίκου, πρέσβειρα της Ελλάδας στην Ελβετία, παρακολούθησαν με προσοχή και ενθάρρυναν τις δραστηριότητες της ΕΑΣ το 2016.

Τα προγράμματα της ΕΑΣ δεν θα είχαν πραγματοποιηθεί χωρίς την οικονομική ενίσχυση πολυάριθμων δωρητών και μαικήνων. Εκφράζουμε εδώ την ευγνωμοσύνη μας στο Εθνικό Ταμείο της Ελβετίας για την Επιστημονική Έρευνα, στο Ομοσπονδιακό Υπουργείο Οικονομίας, Εκπαίδευσης και Έρευνας, της Ομοσπονδιακής Γραμματείας Εκπαίδευσης, Έρευνας και Καινοτομίας (SERI), στο Πανεπιστήμιο της Λωζάνης και στα υπόλοιπα Πανεπιστήμια της Ελβετίας, στο Ίδρυμα Isaac Dreyfus-Bernheim, στο Ίδρυμα της Οικογένειας Sandoz, στο Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος, στο Ίδρυμα Θεόδωρου Λαγώνικου, στο Ίδρυμα Αφεντούλη και σε πολλούς ακόμη γενναιόδωρους δωρητές ιδιώτες.

The fieldwork of the Swiss School of Archaeology in Greece in 2016

Four research projects were conducted in 2016 under the aegis of the Swiss School of Archaeology in Greece (ΕΑΣ).

At Eretria, the second excavation season in the Gymnasium (27/06–29/07), directed by Guy Ackermann (University of Lausanne) and Rocco Tettamanti (ΕΑΣ), aimed at extending the excavation in the eastern part of the building and conducting exploratory trenches to gather evidence for its construction date. Fragments of a bronze statue, along with human and animal bones, were discovered in the filling of a well. The two forearms belong to the near life-size statue of a young man. This unexpected discovery is exceptional in the long history of excavations at Eretria.

The exploration at Paleoeckklises, a site near Amarnthos where the sanctuary of Artemis Amarnsia is supposedly located, witnessed significant developments. Excavations directed by Tobias Krapf and Thierry Theurillat (ΕΑΣ) in collaboration with the Ephorate of Antiquities of Euboea (01/08–09/09) uncovered an ashlar building at the rear of the stoa unearthed during the past seasons. The northern extension of the stoa becomes clearer, as its foundation forms a right angle to the west. Denis Knoepfler (Collège de France), scientific director of the project, suggests that this L or Pi-shaped winged stoa enclosed the core of the sanctuary. The purchase of a large plot of land was made possible thanks to the financial support of private benefactors (Isaac Bernheim-Dreyfus Foundation and Sandoz Family Foundation) and the Swiss Confederation (SERI). This purchase secures future excavations and marks a crucial step in the discovery of the sanctuary of Artemis Amarnsia.

Parallel to its core research focus in Euboea, the Swiss School also supports two other fieldwork projects. One is the archae-

ological survey in the Mazi plain conducted in collaboration with the Ephorate of Antiquities of west Attica, Piraeus and Islands, and co-directed by Sylvian Fachard (University of Geneva), Alex Knodell (Caretton College), and Popi Papangeli (Ephorate of Western Attica). The project aims to address long-term questions of human occupation in the Attic-Boeotian borderlands. More than 1'100 hectares have been surveyed and some 600 archaeological features documented.

The Bay of Kilaia project is a collaboration between the Ephorate of Underwater Antiquities (EEA) and the Swiss School of Archaeology in Greece (ΕΑΣ), under the supervision of their respective directors, Aggeliki Simosi and Karl Reber. It aims at exploring the prehistoric landscapes submerged in the Argolic Gulf. The 2016 fieldwork, co-directed by Despina Koutsoumba (underwater archaeologist, EEA) and Julien Beck (University of Geneva), focused on the survey and excavation of an important Early Bronze Age fortified site partly submerged at Lambayanna.

As in past years, numerous scholars, doctoral candidates, and students from Swiss universities were housed at the Swiss School premises in Athens and Eretria to conduct research.

Acknowledgments

The Swiss School of Archaeology in Greece expresses its sincere gratitude to the Greek archaeological authorities for granting the indispensable authorizations and for perpetuating such a productive and friendly collaboration over the years. Its appreciation goes first and foremost to Paraskevi Kalamara, Director of the Ephorate of Antiquities of Euboea, and to Kostas Boukaras, the archaeologist in charge of the sites of Eretria and Amarnthos. The School is also very thankful to Aggeliki Simosi, Director of the Ephorate

of Underwater Antiquities, Eleni Banou, Director of the Ephorate of Antiquities of Athens, Stella Chrysoulaki, Director of the Ephorate of Antiquities of west Attica, Piraeus and Islands, and last but not least to Amalia Karapaschalidou, former Director of the Ephorate of Antiquities of Euboea, as well as to the Ministry of Culture and Sports and in particular the Department of Foreign Schools for granting excavation permits.

The Swiss School gratefully acknowledges the invaluable and constant support of the whole staff of the Eretria Museum, especially Sophia Katsali, archaeologist, and Stavroula Parissi, head custodian, as well as of the municipality of Eretria and its Mayor, Amphitriti Alimbate.

Swiss Ambassador in Greece Hans-Rudolf Hodel and his wife Mrs Verena Hodel, as well as Greek Ambassador in Switzerland Hara Skolarikou have followed the School activities with interest in 2016.

Finally, the Swiss School of Archaeology in Greece extends its warmest thanks to the active members of its Foundation council and Advisory board.

The ongoing projects would not have been possible without the financial support of generous sponsors and institutions. It gives the Swiss School great pleasure to express its gratitude to the Swiss National Science Foundation (SNSF), to the Federal Department of Economic Affairs, Education and Research, the State Secretariat for Education, Research and Innovation (SERI), the University of Lausanne and other Swiss universities, the Isaac Bernheim-Dreyfus Foundation, the Sandoz Family Foundation, the Stavros Niarchos Foundation, Théodore Lagouko Foundation, the Afenduli Foundation as well as to numerous private donors for their generous support.

Το Γυμνάσιο της Ερέτριας

Guy Ackermann, Rocco Tettamanti,
Aude-Line Pradervand και Karl Reber

Οργανόγραμμα του προγράμματος

Η ανασκαφή διενεργείται υπό την εποπτεία του Karl Reber. Οι εργασίες στο χώρο της ανασκαφής διενεργήθηκαν το διάστημα από 27 Ιουνίου έως 29 Ιουλίου 2016 υπό την καθοδήγηση του Guy Ackermann (Παν/μιο Λωζάνης) και του Rocco Tettamanti (ΕΑΣ), με τη σύμπραξη της Aude-Line Pradervand (Παν/μιο Λωζάνης). Τα κινητά ευρήματα συντηρήθηκαν από τον Χάρη Γιαννουλόπουλο (ΕΑΣ). Αρκετές φοιτήτριες και φοιτητές συμμετείχαν στην ανασκαφή κάνοντας την πρακτική τους: Céline Zaugg (Παν/μιο Βασιλείας), Andrea Winkler (Παν/μιο Βέρνης), Caroline Bridel και Mila Musy (Παν/μιο Γενεύης), Κυριακή Κατσαρέλια, Diego Maddalena, Sarah Paudex και Cédric Pernet (Παν/μιο Λωζάνης), Severin Aschwanden και Agata Guirard (Παν/μιο Ζυρίχης), Gaëlle Liengme (Haute Ecole Arc conservation-restauration), Ruben Van Doorslaer (Παν/μιο Ιωαννίνων) και Marine Léréée (Παν/μιο Λυόν 2). Ιδιαίτερα ευγνώμονες είμαστε στους Pierre Gex για τη συμβολή του σε γεωλογικά θέματα, Denis Knoepfler για τη συνδρομή του σε ζητήματα επιγραφικής και Marguerite Spoerri-Butcher για τις ταυτίσεις νομισμάτων. Τέλος, ευχαριστούμε όλες και όλους όσους συνεργάστηκαν σε αυτήν την ανασκαφική περίοδο.

Το ανασκαφικό και ερευνητικό πρόγραμμα της Ελβετικής Αρχαιολογικής Σχολής στο χώρο του Γυμνασίου της Ερέτριας συνεχίστηκε το 2016 με τη θερινή ανασκαφική περίοδο, η οποία περιελάμβανε πέντε εβδομάδες ανασκαφικών και άλλων εργασιών στο χώρο. Στόχος ήταν να επεκταθεί η ανασκαφή στο ανατολικό τμήμα της παλαίστρας και να διενεργηθούν τομές ώστε να καθοριστούν και να χρονολογηθούν οι διαφορετικές οικοδομικές φάσεις του Γυμνασίου από την κατασκευή του στην πρώιμη ελληνιστική περίοδο έως την εγκατάλειψή του στην αυτοκρατορική εποχή. Για το σκοπό αυτό διερευνήθηκαν τέσσερις τομές της παλαίστρας: το νότιο τμήμα της δυτικής αυλής, η περίστυλη αυλή στην ανατολική πλευρά του συγκροτήματος (P), οι στοές της (P1-4) και η ανατολική πτέρυγα (χώροι T, U και V1-2), καθώς και το πηγάδι στο χώρο K3, η ανασκαφή του οποίου είχε ξεκινήσει το 2015.

Το δυτικό τμήμα του συγκροτήματος

Στο νότιο τμήμα της αυλής διενεργήθηκαν τέσσερις νέες στρωματογραφημένες τομές κάτω από το επίπεδο κυκλοφορίας των στοών. Από τα ανασκαφικά δεδομένα προκύπτουν τρεις οικοδομικές φάσεις στο διάστημα από 330-320 π.Χ. έως την ύστερη ελληνιστική εποχή.

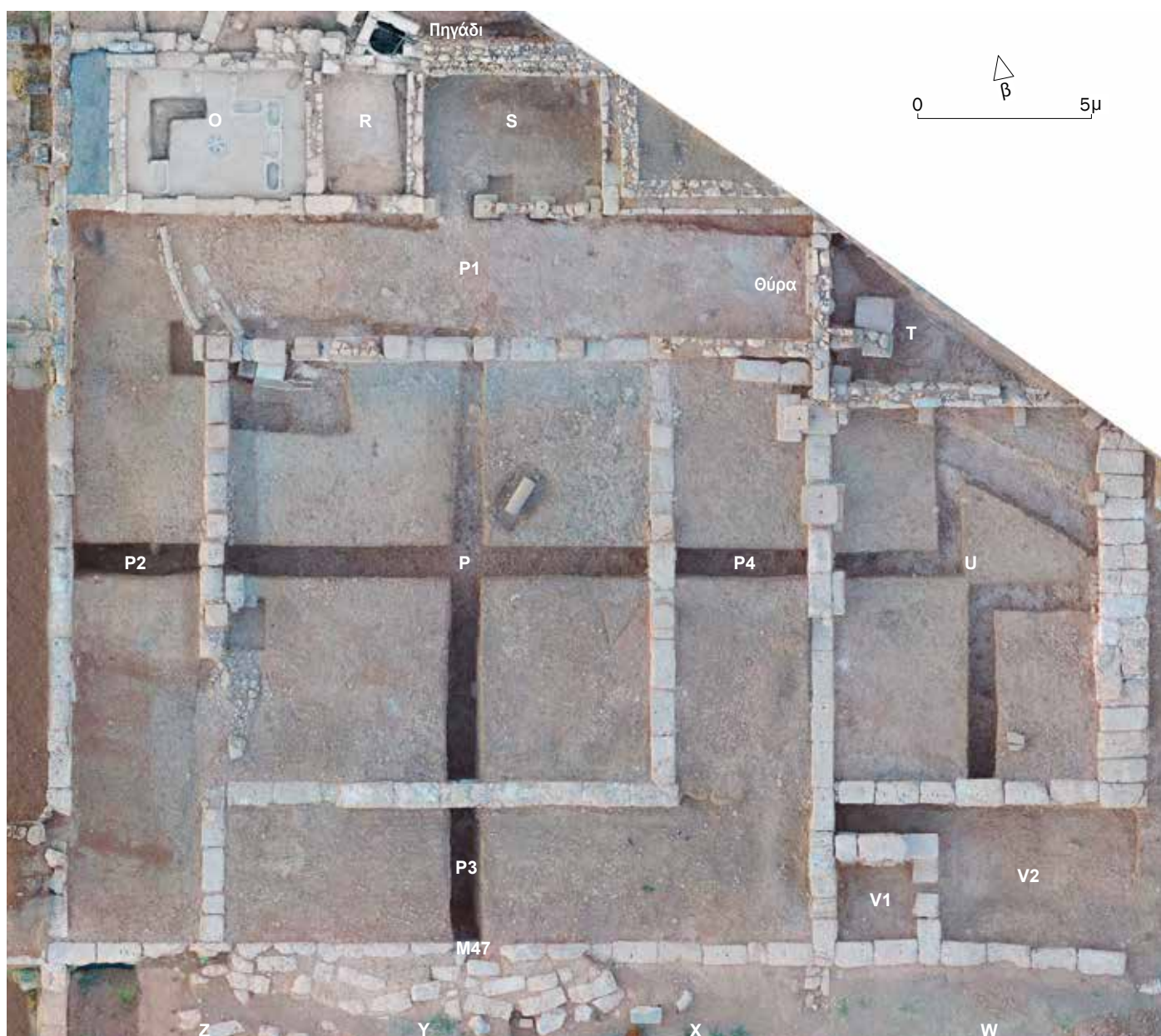
Το ανατολικό τμήμα

Οι εργασίες της Ελβετικής Αρχαιολογικής Σχολής στο Γυμνάσιο επικεντρώθηκαν στο ανατολικό τμήμα του συγκροτήματος. Το 2016 η ανασκαφή συνεχίστηκε στο βόρειο ήμισυ της αυλής P και στην ανατολική πτέρυγα του οικοδομήματος με τους χώρους T, U και V1-2. Η κατασκευή αυτού του τμήματος της παλαίστρας τοποθετείται πιθανότατα στις αρχές του 3ου αι. π.Χ., ή αλλιώς τουλάχιστον μία γενιά αργότερα από την κατασκευή του δυτικού σκέλους του συγκροτήματος.

Η κατάσταση διατήρησης των καταλοίπων στο ανατολικό τμήμα της παλαίστρας είναι πολύ κακή, ειδικά στο νότιο ήμισυ όπου τα δάπεδα και τα στρώματα καταστροφής είχαν εντελώς χαθεί, ενώ οι τοίχοι σώζονταν μόνο στο επίπεδο της θεμελίωσης. Η κατάσταση αυτή προέκυψε από τη φυσική διάβρωση που υφίστανται οι πλαγιές της Ακρόπολης και από την υφαρπαγή αρχιτεκτονικών μελών ήδη από την αυτοκρατορική εποχή, αλλά κυρίως με την ίδρυση του χωριού Νέα Ψαρά το 1834 πάνω στα ερείπια της Ερέτριας.

Αποψη της υδραυλικής εγκατάστασης στην βορειοανατολική γωνία της ανατολικής αυλής.
The water pipes in the north-east corner of the eastern courtyard.

Αεροφωτογραφία του ανατολικού τομέα της παλαίστρας — Aerial photography of the eastern part of the palaestra.

Η αυλή P και οι στόες της

Η ανατολική αυλή της παλαίστρας έχει τετράγωνη κάτοψη, με μήκος πλευράς 6 μ., και έξι κίονες σε κάθε πλευρά, σύμφωνα με τους λίθους στο στυλοβάτη. Η αυλή πλαισιώνεται από τέσσερις στοές (P1-4) στις οποίες σώζονται δύο εξέδρες και ένας χώρος στη βόρεια πτέρυγα (O, R και S), μία μεγάλη εξέδρα στα ανατολικά (U) και μια σειρά από δωμάτια στη νότια πλευρά (X, Y και Z).

Διάφορες υδραυλικές εγκαταστάσεις εντοπίστηκαν στο βορειοδυτικό τμήμα της αυλής P, ανάμεσα στις οποίες μία παροχέτευση νερού πρωιμότερη του Γυμνασίου, η οποία αχρηστεύτηκε μετά την κατασκευή του τελευταίου, ένας αγωγός απορροής ακάθαρτων υδάτων που προέρχονταν από την εξέδρα με λουτρική χρήση O προς την αυλή και, τέλος, ένας λουτήρας τοποθετημένος στη βορειοδυτική γωνία της αυλής που σχετίζεται με έναν δεύτερο αγωγό με κατεύθυν-

ση προς τα ανατολικά. Για τις κατασκευές αυτές έχει χρησιμοποιηθεί υλικό σε δεύτερη χρήση. Μπορούν να χρονολογηθούν στα τέλη της ελληνιστικής εποχής, ή ακόμη και αργότερα, στους αυτοκρατορικούς χρόνους.

Η ανατολική πτέρυγα (χώροι T, U και V1-2)

Από τον χώρο T που είναι ανοιχτός προς το δρόμο πλαισιώνοντας τη βόρεια πρόσοψη του Γυμνασίου, μία θύρα έδινε πρόσβαση στην παλαίστρα. Αυτό το πρόθυρο, αποτελούμενο από ένα κατώφλι μήκους περίπου 2 μ., πλαισιώνεται από δύο μικρές παραστάδες, οι οποίες χρησίμευσαν ως στηρίγματα για ένα είδος μικρού προστεγάσματος με σκοπό να προφυλάσσει την είσοδο. Ένας από τους μεγάλους λίθους που αποκαλύφθηκαν στο χώρο T, δίπλα στη νότια παραστάδα θα μπορούσε να έχει χρησιμοποιηθεί ως θεμελίωση για τη βάση ενός αγάλματος ή μιας επιγραφής στην είσοδο της παλαίστρας.

Ο μεγάλος χώρος U (7,50 x 10,50 μ.), ανοιχτός προς τη στοά P4, αποτελεί όψιμη προσθήκη στον ανατολικό τομέα της παλαίστρας, όπως υποδεικνύει η τοιχοποιία. Η κεραμική που συλλέχθηκε στις επιχώσεις οδηγεί σε μια χρονολόγηση μετά τα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ. Δύο λίθοι που βρίσκονται ακόμη *in situ* επιτρέπουν την αποκατάσταση μιας πρόσοψης με δύο παραστάδες που πλαισιώνουν ένα μεγάλο άνοιγμα που διακόπτεται από τρεις κίονες. Ίσως πρόκειται για τρίστηλη εξέδρα *en parasitai*. Κατά μήκος του βόρειου, του ανατολικού και του νότιου τοίχου είχε διαμορφωθεί ένα θρανίο από το οποίο σώζονται πέντε λίθοι θεμελίωσης για τα στηρίγματά του. Ως εκ τούτου, η μεγάλη εξέδρα U πρέπει να λειτουργούσε ως αποδυτήριο, ή ως αίθουσα μαθημάτων ή συναθροίσεων, όπως η μεγάλη αίθουσα F στο δυτικό τμήμα. Η ύπαρξη υποθεμελίωσης από πωρόλιθο και ένας ασβεστόλιθος

δουλεμένος με επιμέλεια μπροστά από τη βόρεια παραστάδα, αντιστοιχούν, όπως όλα δείχνουν, στο βάθρο ενός αγάλματος τοποθετημένου στην είσοδο.

Νότια της εξέδρας U, οι χώροι V1 και V2 σώζονται μόλις στο επίπεδο της θεμελίωσης, γεγονός που εμποδίζει για την ώρα να προβούμε σε συμπεράσματα για τη χρήση τους στο χώρο της παλαίστρας. Όπως και η εξέδρα U, αυτοί οι δύο χώροι κατασκευάστηκαν κατά την ύστερη ελληνιστική εποχή. Ο χώρος V1 είναι μια μικρή κατασκευή, σχεδόν τετράγωνης κάτοψης, με μήκος πλευρών 2,20-2,30 μ. Υπόθεση εργασίας αποτελεί η θεωρία ότι πρόκειται για υδραυλική εγκατάσταση (κρήνη ή δεξαμενή), καθώς στο βόρειο και ανατολικό τοίχο εντοπίζονται διαστήματα ανάμεσα στους λίθους για την τροφοδοσία με νερό, αλλά και για την απομάκρυνση των υδάτων. Ωστόσο, στο χώρο δεν βρέθηκε κανένα θραύσμα αγωγού νερού ούτε ίχνος κονιάματος για στεγανοποίηση.

Το τέλος χρήσης του Γυμνασίου

Εάν εξαιρέσει κανείς τη βόρεια πτέρυγα, τα στρώματα καταστροφής του κυρίως συγκροτήματος στα ανατολικά έχουν σε γε-

νικές γραμμές χαθεί. Τα σπάνια κεραμικά ευρήματα που συλλέχθηκαν στις δύο τελευταίες ανασκαφικές περιόδους τοποθετούν την εγκατάλειψη αυτού του χώρου της παλαίστρας ήδη στους πρώιμους αυτοκρατορικούς χρόνους. Το κύριο τμήμα του δυτικού συγκροτήματος παραμένει σε χρήση ως παλαίστρα του γυμνασίου, τουλάχιστον έως τα τέλη του 1^{ου} αι. μ.Χ., όπως μαρτυρά μια εφηβική επιγραφή και μια σειρά αγαλμάτων που ήρθαν στο φως κατά τις ανασκαφές στα τέλη του 19^{ου} αι. Κάποια τοιχάρια στο ανατολικό τμήμα είναι αποτέλεσμα χρήσης των χώρων σε όψιμες φάσεις: πρόκειται για ένα τοιχάριο που κλείνει τη στοά P1, έναν χαμηλό μεσότοιχο που φράσσει την εξέδρα S και το γέμισμα της θύρας εισόδου στο Γυμνάσιο από το χώρο T. Η αμελής εργασία των τοίχων και το γεγονός ότι αυτοί μετατρέπουν την κάτοψη της αυλής φράσσοντας την είσοδο και μετατρέποντας την εξέδρα S σε κλειστό χώρο, αποκλείουν την υπόθεση ότι κατά τις διαρρυθμίσεις αυτές ο χώρος λειτουργούσε ακόμη ως παλαίστρα. Κοντά στην είσοδο του χώρου T βρέθηκε ένα μικρό θραύσμα τιμητικού ψηφίσματος της ύστερης ελληνιστικής εποχής που μαρτυρά την εγκατάλειψη του χώρου, τουλάχιστον

του ανατολικού τμήματος του συγκροτήματος κατά τη διάρκεια αυτών των εργασιών, οι οποίες παραπέμπουν σε μια απλή οικία εγκατεστημένη σε ένα δημόσιο οικοδόμημα ήδη σε ερειπιώδη κατάσταση.

Για περισσότερες πληροφορίες

E. Mango, Das Gymnasion, Eretria XIII. Gollion 2003.

R. Arndt - K. Boukaras - G. Vouzara, New Discoveries in the Gymnasion at Eretria. AntK 57, 2014, 134-141.

G. Ackermann - R. Tettamanti - K. Reber, Le Gymnase d'Érétrie 2015. AntK 59, 2016, 85-94.

Το αινιγματικό γέμισμα του πηγάδιου

Το γέμισμα του πηγαδιού του χώρου K3 φαίνεται ότι συνδέεται με την ύστερη χρήση των χώρων, εφόσον κατά την ανασκαφή βρέθηκε χάλκινο νόμισμα της πόλης της Χαλκίδας στο οποίο εικονίζεται ο Καρακάλλας και συνεπώς η επίκληση των πηγαδίων είναι μεταγενέστερη των αρχών του 3^{ου} αι. μ.Χ. Η ανασκαφή ξεκίνησε το 2015 και συνεχίστηκε το 2016 σε βάθος περίπου 10 μ., φτάνοντας σε υψόμετρο 2,40 μ. πάνω από την θάλασσα. Αυτή η κατασκευή είναι σκαλισμένη απευθείας πάνω στο φυσικό ασβεστολιθικό βράχο, γεγονός που απαιτούσε σημαντική εργασία με αβέβαιο αποτέλεσμα, καθώς στην αρχαιότητα δεν θα μπορούσαν να προβλέψουν την ύπαρξη πηγής νερού κατά τη διάρκεια των εν λόγω εργασιών.

Ανάμεσα στα πολυάριθμα κινητά ευρήματα που συλλέχθηκαν ξεχωρίζουν δύο σημαντικές ανακαλύψεις: σε υψόμετρο 4,40 με 5,00 μ. αποκαλύφθηκαν ανθρώπινα οστά που προέρχονται από μικρά παιδιά και ενήλικες. Η μελέτη του σκελετικού υλικού έχει παραχωρηθεί στην Maria Liston, Καθηγήτρια Ανθρωπολογίας στο Πανεπιστήμιο του Waterloo, και τα αποτελέσματά της θα διαφωτίσουν τους λόγους αυτής της απόθεσης που για την ώρα παραμένει αινιγματική. Μια δεύτερη σημαντική ανακάλυψη προέρχεται από το ίδιο βάθος. Πρόκειται για τρία θραύσματα, εκ των οποίων δύο χέρια και θραύσμα ενδύματος χάλκινου αγάλματος, μικρότερου του φυσικού, ενός νέου άνδρα, ίσως ενός *παίδος* ή ενός εφήβου του Γυμνασίου. Τα θραύσματα του αγάλματος συντηρούνται για την ώρα, ενώ πρόκειται να αποτελέσουν αντικείμενο ξεχωριστής μελέτης και δημοσίευσης.

Ανασκαφική φωτογραφία των θραυσμάτων του βραχίονα και της ενδυμασίας χάλκινου αγάλματος τη στιγμή της αποκάλυψής τους.

Forearm and part of clothing belonging to a bronze statue discovered in a well in the Gymnasium.

Summary

In the Gymnasium, finds from deep trenches located in the western part of the palaestra indicate a construction around 330-320 BC. It remained in use until the end of the 1st c. AD if not later, whereas the eastern part seems to have been abandoned a century earlier.

Excavations then focused in the eastern part of the Gymnasium. The entrance of the building was uncovered in area T. It appears to have been later blocked off when the internal layout of the edifice was modified. Room U is a late addition since it was not erected before the middle of the 2nd c. BC. It opened on the eastern side of the central courtyard through three columns and two pilasters. Bases found inside the room along the wall belonged to a bench.

The unexpected discovery of three bronze statue fragments in well K3 is exceptional in the long history of excavations at Eretria. The two forearms, as well as a section of clothing were brought to light together with numerous bones belonging to several human individuals and animals. The well was filled sometime in the 3rd c. AD.

Ερέτρια

Δύο νέες επιγραφές εφήβων

Μια πλάκα από το μαρμάρινο θρανίο, που αποκαλύφθηκε από την Εφορεία Αρχαιοτήτων τον χειμώνα 2013–2014 στα βόρεια της εξέδρας U, παρέμεινε αδημοσίευτη. Δύο νέοι που σύχναζαν στο Γυμνάσιο της Ερέτριας άφησαν τα ονόματά τους στην επάνω πλευρά της πλάκας. Το πρώτο όνομα χάραχθηκε στα τέλη του 2^{ου} αι. π.Χ.: *Μαντίδωρος Καλλικλ[έου]*, δηλαδή Μαντίδωρος υιός του Καλλικλή, που άλλος είναι από τον γυμνασιάρχη Μαντίδωρο υιό του Καλλικράτη, γνωστό χάρη σε ψήφισμα προς τιμήν του από την ίδια εποχή (IG XII 9, 235).

Η δεύτερη επιγραφή χάραχθηκε τον 1^ο αι. π.Χ.: *[Κτ ?]ηρίας | [Θ]εοκλέου(ς)*. Ο υιός του Θεοκλή ονομαζόταν πιθανώς Κτηρίας (αντί για το πιο κοινό Κτησίας), αποτελώντας νέο δείγμα του ρωτακισμού που χαρακτηρίζει τη διάλεκτο της Ερέτριας.

Επιγραφή στο θρανίο (*Μαντίδωρος Καλλικλέου*).
Inscription on a bench (*Mantidoros, son of Kallikles*).

Ανασκαφικές εργασίες στην Αμάρυνθο

*Denis Knoepfler, Αμαλία Καραπασχαλίδου, Karl Reber,
Tobias Kraf and Thierry Theurillat*

Αμάρινθος, Παλαιοεκκλησιές.
Paleoekklisies. near Amarynthos.

Οργάνωση και συμμετέχοντες

Οι ανασκαφές στην Αμάρυνθο έλαβαν χώρα από την 1^η Αυγούστου έως και την 9^η Σεπτεμβρίου 2016, υπό την ευθύνη των Karl Reber (ΕΑΣ) και Αμαλία Καραπασχαλίδου (Εφορεία Αρχαιοτήτων Ευβοίας). Την επιστημονική ευθύνη των ανασκαφών είχε ο καθ. Denis Knoepfler (Collège de France), τον οποίο βοήθησαν οι Thierry Theurillat (ΕΑΣ) και Sylvian Fachard (Παν/μιο της Γενεύης). Τις εργασίες στο χώρο συντόνισε ο Tobias Krapf (ΕΑΣ), ενώ η Claudia Gamma (Παν/μιο της Βασιλείας) ήταν υπεύθυνη για τα ευρήματα και ο Χάρης Γιαννουλόπουλος ήταν υπεύθυνος για τις εργασίες συντήρησης. Με την τεκμηρίωση της ανασκαφής ασχολήθηκαν οι Leana Catalfamo (Παν/μιο της Βασιλείας), Stephen Hart (Παν/μιο της Γενεύης), Daniela Greger, Jérôme André και Claudia Lozano (Παν/μιο της Λωζάνης). Στην ανασκαφή συνεργάστηκαν επίσης οι Chantal Odiet (Παν/μιο της Ζυρίχης), Ruben van Doorslaer (Παν/μιο Ιωαννίνων), Philippe Baeriswyl, Κυριακή Κατσαρέλια, Geoffroy Luisoni, Romeo Dell'Era και Aline Ferrari (Παν/μιο της Λωζάνης), με τη βοήθεια εννέα εργατών. Τους ευχαριστούμε όλους.

Το 2016 ξεκίνησε μια νέα φάση του Ελβετο-ελληνικού ανασκαφικού προγράμματος, το οποίο έχει ως στόχο τον εντοπισμό και την έρευνα του σημαντικότερου ευβοϊκού ιερού εκτός των τειχών, του Ιερού της Αμαρυσίας Αρτέμιδος στην Αμάρυνθο. Τις προηγούμενες χρονιές αποκαλύφθηκε μια μνημειώδης στοά δωρικού ρυθμού, από την οποία ανασκάφηκε μια τομή μήκους 35 μ. Το 2016 η τοπογραφία του ανασκαφέντος χώρου άλλαξε ριζικά, με την ανακάλυψη ενός άλλου, παραλληλόγραμμης κάτοψης, κτίσματος. Επιπλέον, η αγορά του μεγάλου οικοπέδου πρώην ιδιοκτησίας Δημητριάδη, το καλοκαίρι του 2016, θα επιτρέψει να ερευνηθεί, το 2017, ο χώρος όπου πιθανότατα πρέπει να βρισκόταν ο πυρήνας του Ιερού. Στη συνέχεια, περιγράφονται τα σημαντικότερα αποτελέσματα των ανασκαφικών εργασιών του 2016.

Ένα εώς τώρα άγνωστο κτίσμα της ύστερης ελληνοιστικής εποχής

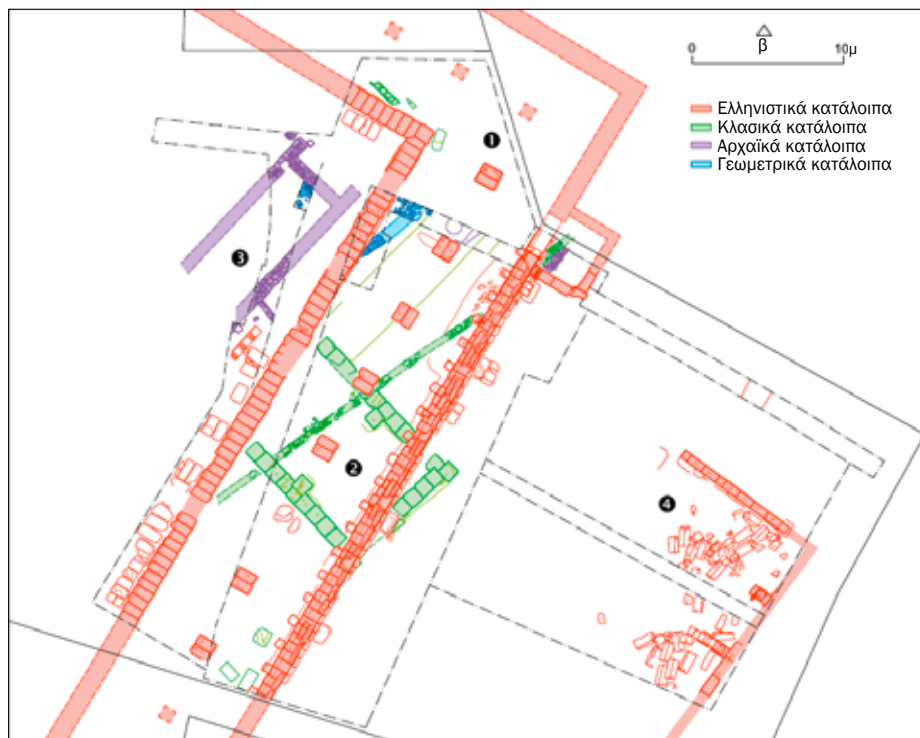
Μια δοκιμαστική τομή μήκους 21μ., που είχε ανοιχθεί το 2015 στο οικόπεδο πρώην ιδιοκτησίας Μπαραμπουτή πίσω από τη στοά, δεν είχε φέρει στο φως καθόλου κτίσματα. Παρόλ'αυτά το 2016 αποφασίσαμε να συνεχίσουμε τις εργασίες στο συγκεκριμένο οικόπεδο, αφαιρώντας τις σύγχρονες

επιχώσεις σε έκταση 400 τ.μ. και καταγράφοντας τα ισχνά λείψανα της μεσαιωνικής περιόδου. Έτσι, αποκαλύφθηκε ένας τοίχος ορθογώνιας λιθοδομής με προσανατολισμό Α-Δ, καθώς και διάφοροι ογκόλιθοι. Οι συγκεκριμένοι ογκόλιθοι ανήκουν στον οπίσθιο, ενισχυμένο με πεσσούς, κατειρημμένο τοίχο ενός κτίσματος μήκους τουλάχιστον 13 μ. (Κτίσμα 4). Οι περισσότεροι ογκόλιθοι βρέθηκαν στη θέση όπου είχαν καταρρεύσει, επιτρέποντας την αναπαράσταση τουλάχιστον έξι στρώσεων του τοίχου. Το κτίσμα, ίσως μια δεύτερη στοά, έβλεπε προς τα Δυτικά. Παραμένουν ωστόσο άγνωστες, προς το παρόν, τόσο η χρήση του όσο και η έκτασή του προς τα Νότια. Αντιθέτως, είναι πλέον βέβαιο ότι ο οπίσθιος τοίχος που ανακαλύφθηκε στις πρώτες πλαγίες του λόφου Παλαιοεκκλησιές λειτουργούσε ως τοίχος αντιστήριξης και, κατά συνέπεια, αποτελούσε το ανατολικό όριο του ιερού χώρου.

Στη στρωματογραφία μιας τομής που ανοίχθηκε κατά μήκος του βόρειου τοίχου εντοπίστηκαν, κάτω από επίχωση με μεγάλα βότσαλα, ένα στρώμα καταστροφής και το επίπεδο κίνησης. Οι πρώτες ενδείξεις οδηγούν σε μια χρονολόγηση στην ύστερη ελληνιστική περίοδο. Στην επίχωση, ανάμεσα στους κατειρημένους ογκόλιθους, ανακαλύφθηκε ένα νόμισμα της εποχής του Νέρωνα (54–68 μ.Χ.), το οποίο θα μπορούσε να

Ο βόρειος τοίχος και ο κατειρημμένος
οπίσθιος τοίχος του Κτίσματος 4 (φωτογραμμετρία).
Lateral wall and collapsed rear wall of building 4.

Αριστερά, λήψη με drone του ανασκαφέντος χώρου; δεξιά, κάτοψη του ανασκαφέντος χώρου στους πρόποδες του λόφου Παλαιοεκκλησιές.
Left, aerial view of the excavation site. Right, plan of the main archaeological structures uncovered at Paleoeckklises.

αποτελέσει τεκμήριο για τη χρονολόγηση της καταστροφής του κτίσματος. Πρόκειται για ένα από τα πρώτα ευρήματα της ρωμαϊκής περιόδου στην Αμάρυνθο.

Η συνέχιση της διερευνήσης της Στοάς

Η συνέχεια της έρευνας της Στοάς της πρώιμης ελληνιστικής περιόδου (Κτίσμα 1) έφερε σημαντικά αποτελέσματα. Πιο συγκεκριμένα, κατά τη διάρκεια της αποκάλυψης των θεμελίων του στυλοβάτη, στο οικοπέδο πρώην ιδιοκτησίας Δημητριάδη, ανακαλύφθηκε η γωνία του προς τα Δυτικά. Το τμήμα αυτό του στυλοβάτη βρίσκεται ακριβώς στο ύψος της μνημειώδους θύρας του οπίσθιου τοίχου και αποκαλύφθηκε σε μήκος περ. 5 μ. Κατά συνέπεια, πρόκειται είτε για στοά σχήματος Π (από την οποία ανακαλύφθηκε η μία γωνία), είτε για στοά με δύο πτέρυγες, η οποία οριοθετούσε δυο πλευρές του χώρου, σε ορθή γωνία. Αυτό θα γίνει πιο εμφανές το 2017, με τη συνέχιση των ανασκαφών. Ανεξαρτήτως από αυτό, ωστόσο, είναι ήδη βέβαιο πού βρισκόταν το βόρειο όριο του κτίσματος και, κατά συνέπεια, του χώρου που οριοθετούσε. Ο χώρος όπου βρισκόταν ο πυρήνας του Ιερού, επομένως, έχει ήδη όρια σε δυο πλευρές. Ως προς τις άλλες δύο κατευθύνσεις, υπενθυμίζουμε ότι στα Νότια ήταν η θάλασσα και ότι περίπου 150 μ. δυτικότερα έχουν πραγματοποιηθεί γεωλογικές έρευνες, οι οποίες εντόπισαν ίχνη έλους της εποχής αυτής.

Την εξαιρετική σημασία του Κτίσματος 1 επιβεβαιώνουν οι πολυάριθμες βάσεις για

αναθήματα και άλλα μνημεία, τα οποία ήταν τοποθετημένα απευθείας μπροστά στον στυλοβάτη, καθώς και στον οπίσθιο τοίχο της Στοάς. Το 2016 αποκαλύφθηκαν δύο επιπλέον βάσεις στην πίσω πλευρά. Βρέθηκαν, ωστόσο, μόνο λίγα θραύσματα από γλυπτά έργα, όπως π.χ. ένα μαρμάρινο δάχτυλο κοντά στη νοτιότερη βάση του οπίσθιου τοίχου. Στο ίδιο σημείο ανακαλύφθηκε επίσης ένα νέο αρχιτεκτονικό μέλος, ένα θραύσμα δηλαδή του δωρικού γείσου ή επιστυλίου με σταγόνες. Τη χρονολόγηση της Στοάς στο τελευταίο τέταρτο του 4^{ου} αι. π.Χ. επιβεβαιώνουν τα ευρήματα που εντοπίστηκαν στα θεμέλια σε τρεις στρωματογραφικές τομές ανατολικά του οπίσθιου τοίχου.

Το κτίσμα της κλασικής εποχής

Για να χτιστούν τα θεμέλια της Στοάς, ένα κτίσμα της κλασικής εποχής (Κτίσμα 2), διαστάσεων 12 × 9 μ., είχε καταστραφεί έως τα θεμέλια. Οι ανασκαφές του 2016 απέδειξαν ότι το συγκεκριμένο κτίσμα ήταν ανεξάρτητο και ότι κανένας άλλος τοίχος δεν μπορεί να σχετιστεί μαζί του. Για το λόγο αυτό, δεν μπορεί πλέον να υποστηρίξει κανείς ότι πρόκειται για πρότυλο. Η κάτοψη του κτίσματος αυτού ολοκληρώθηκε σε πολλά σημεία, ειδικά στην ανατολική γωνία, όπου το 2015 είχε εμφανιστεί μερικώς ο γωνιακός ογκόλιθος. Δύο μεγάλοι πώρινοι ογκόλιθοι, που πιθανώς χρονολογούνται στην ίδια εποχή με αυτό το κτίσμα, βρέθηκαν στο νότιο τμήμα του ανασκαφικού χώρου.

Αριθμοί και γράμματα

Αρχικά πολύ αινιγματική, αυτή η κεραμίδα που χαράχθηκε πολύ αμελώς αναφέρει μια σειρά από γράμματα που σχηματίζουν αριθμούς, σύμφωνα με το αλφαριθμητικό σύστημα που ήταν σε χρήση στους αρχαίους Έλληνες. Πρόκειται λοιπόν για λογιστικό έγγραφο, όπου αναφερόταν η παραγωγή ή μεταφορά αντικειμένων αβέβαιης φύσης.

Κατά κάποιον τρόπο μπορεί να συσχετιστεί με μια επιγραφή του 5^{ου}–6^{ου} αι. μ.Χ. που δημιουργήθηκε από έναν λιθοξόο σε ογκόλιθο από τα λατομεία στην Αλυκή της Θάσου. Ωστόσο, σύμφωνα με τον J.-L. Fournet, ειδικό των κειμένων σε πεζή γραφή από την Ύστερη Αρχαιότητα, η κεραμίδα της Αμάρυνθου θα μπορούσε να είναι πρωιμότερη, κυρίως λόγω του σχήματος κάποιων γραμμάτων. Η εύρεση παρόμοιων κειμένων θα επιτρέψει να αποσαφηνιστούν η χρήση και η χρονολόγηση της.

Ενεπίγραφη κεραμίδα από το στρώμα καταστροφής του Κτίσματος 4 – Inscribed tile discovered in the destruction layer of building 4.

Το επίπεδο μίας κλασικής οδού

Με τη σειρά του, το Κτίσμα 2 είχε καλύψει μια οδό της κλασικής περιόδου, την οποία εντοπίσαμε για μήκος 12 μ. Η εξαιρετικά σκληρή και συμπαγής επιφάνειά της έφερε ακόμη τα ίχνη από τις άμαξες. Σε αντίστοιχα στρώματα βρέθηκε κεραμική της κλασικής εποχής, καθώς και πολυάριθμα, αλλά και σε πολύ αποσπασματική κατάσταση, θραύσματα κεραμικής της αρχαϊκής εποχής, τα οποία υποδεικνύουν δραστηριότητα κατά τον 6^ο αι. π.Χ.

Μια μάτια στην προϊστορία και την Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου

Χιλιάδες θραύσματα κεραμικής της προϊστορικής εποχής, που βρέθηκαν σε όλα τα στρώματα, κυρίως στο ανατολικό τμήμα της ανασκαφής, δείχνουν ότι ο χώρος βρισκόταν σε χρήση ήδη την εποχή εκείνη. Τα εν λόγω θραύσματα κατέληξαν εκεί εξαιτίας της διάβρωσης της ευρισκόμενης στο λόφο Παλαιοεκκλησιές εγκατάστασης της Εποχής του Χαλκού. Δεν πρόκειται, επομένως, για κατεξοχήν αρχαιολογικά στρώματα. Σε διάφορα σημεία της ανασκαφής, ωστόσο, βαθύτερες τομές έφτασαν έως τα στρώματα της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου. Για παράδειγμα, η ανασκαφή στην τομή μήκους 21 μ. που είχε ανοιχθεί το 2015 στο οικόπεδο πρώην ιδιοκτησίας Μπαρμπούτη έφτασε το 2016 σε μήκος 15 μ. στο βάθος 1,56 μ. πάνω από

την επιφάνεια της θάλασσας, φτάνοντας σε στρώματα όπου ήλθαν στο φως λιθοσωροί και πολυάριθμα θραύσματα διακοσμημένης κεραμικής της γεωμετρικής περιόδου.

Συμπεράσματα

Ο χώρος και τα ευρήματα στο λόφο Παλαιο-εκκλησιές δείχνουν όχι μόνο έναν πολύ ευρύ χρονολογικό ορίζοντα, από την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού έως τον Μεσαίωνα, αλλά και μια περίπλοκη τοπογραφία. Ο πυρήνας του Ιερού της Αμαρυσίας Αρτέμιδος φαίνεται να έχει πλέον οριοθετηθεί. Σημαντικός στόχος των επόμενων ανασκαφικών εργασιών είναι, ύστερα από γεωφυσικές έρευνες, η μελέτη και έρευνα του οικοπέδου πρώην ιδιοκτησίας Δημητριάδη, το οποίο βρίσκεται στα δυτικά της Στοάς, εκεί όπου μπορεί να υποθέσει κανείς ότι ήταν τα σημαντικότερα κτίσματα του Ιερού. Επίσης, η έρευνα στο χώρο αυτό θα επιτρέψει την αποκάλυψη την υπόλοιπου τμήματος του αρχαϊκού κτίσματος εν παραστάσι (Κτίσμα 3), το οποίο είχε μερικώς ανασκαφεί το 2012.

Επιπλέον τομές στην περιοχή του υστεροελληνιστικού Κτίσματος 4 κρίνονται απαραίτητες, ώστε να διευκρινιστεί η χρήση του. Κυρίως, ο εντοπισμός των θεμελίων της εμπρόσθιας πλευράς θα επιτρέψει συμπεράσματα σχετικά με τη λειτουργία του και, κατά συνέπεια, σχετικά με τον ευρύτερο χώρο πίσω από την Στοά.

Ευχαριστίες

Η ΕΑΣ εκφράζει θερμές ευχαριστίες στο Ίδρυμα Isaac Dreyfus-Bernheim, στο Ίδρυμα της Οικογένειας Sandoz και στην Ελβετική Γραμματεία για την Παιδεία, την Έρευνα και την Καινοτομία (SERI) για την κρίσιμη υποστήριξη που κατέστη εφικτή την παρούσα αρχαιολογική έρευνα και την αγορά του οικοπέδου πρώην ιδιοκτησίας Δημητριάδη. Η ΕΑΣ επιθυμεί επίσης να ευχαριστήσει για την εξαιρετική συνεργασία την ΕΦΑ Ευβοίας και κυρίως την Προϊσταμένη της, Δρ. Παρασκευή Καλαμαρά, καθώς και τον επιμελητή Κωνσταντίνο Μπουκάρα. Τέλος, ευχαριστίες οφείλονται και στον Πολιτιστικό Σύλλογο Αμαρύνθου.

Για περισσότερες πληροφορίες

Knoepfler Denis, Sur les traces de l'Artémision d'Amarnthos près d'Érétrie. CRAI 1988. 382-421.

Ghilardi Matthieu *et al.*, Reconstructing mid-to-recent Holocene paleoenvironments in the vicinity of ancient Amarnthos (Euboea, Greece). *Geodinamica Acta* 25.1-2, 2012, 38-51.

AntK 47. 2004 – 59. 2016.

Επίπεδο κλασικής οδού κάτω από τη Στοά. Είναι εμφανείς δυο πεσσοί της εσωτερικής κιονοστοιχίας.
Roadway of the Classical period below the Hellenistic stoa (two bases of the central colonnade are visible).

Summary

The Amarynthos project aims at locating the sanctuary of Artemis Amarysia, the Eretrians' main extra-urban place of worship. The latest excavations at the foot of the Bronze Age hill site of *Paleoekklisies* uncovered several monumental buildings from the Early Iron Age to the Hellenistic period which attest to the location of the *Artemision*. The 2016 season brought to light the extension of the Hellenistic stoa, which forms a right angle to the north-west to produce an L-shaped winged stoa or portico enclosing a courtyard, where the core of the sanctuary is believed to be situated. The stoa is partially founded on a roadway from the Classical period, which seals an earlier roadway of the 7th c. BC with the same orientation. Excavations behind the stoa uncovered a new monumental building dated to the Late Hellenistic period. It was partially built into the hillslope with massive sandstone ashlar blocks.

Αμάρυνθος

Αποτύπωση του Φρουρίου των Ελευθερών (σχέδιο: S. Murray και S. Fachard) — Fortress of Eleutherai (drawing: S. Murray and S. Fachard).

ραγμένη και μόνο δοκιμαστικές τομές θα διαφωτίσουν τη χρονολόγηση και τη χρήση των κατασκευών και των περιβόλων που εντοπίστηκαν έως τώρα σε επιφάνεια πολλών στρεμμάτων.

Το Φρούριο των Ελευθερών

Στο Φρούριο των Ελευθερών πραγματοποιήθηκαν τοπογραφική αποτύπωση και σχεδίαση που οδήγησαν στην πρώτη λεπτομε-

ρή αποτύπωση του χώρου. Ο καθαρισμός των δύο μνημειωδών πυλών επέτρεψε στην ομάδα να αποσαφηνίσει την κάτοψη του Φρουρίου και τις οικοδομικές του φάσεις, καθώς και να επιβεβαιώσει την παρουσία μιας αμαξιτής οδού που το διαπερνούσε. Διαπιστώθηκαν τρεις οικοδομικές φάσεις: το πρώτο Φρούριο, που κατασκευάστηκε στην κορυφή του λόφου κατά το δεύτερο ήμισυ του 5^{ου} αι. π.Χ., διαδέχθηκε τον 4^ο αι. π.Χ. ένα μνημειώδες Φρούριο επιφάνειας 3 εκταρίων, μήκους 237 μ. και πλάτους

117 μ., με 13 πύργους και 14 μεσοπύργια διαστήματα. Πολλές ενδείξεις συνδέουν την κατασκευή του με τους Βοιωτούς (Θηβαίους), αναμφίβολα την εποχή της Θηβαϊκής κυριαρχίας κατά το δεύτερο τέταρτο του 4^{ου} αι. π.Χ. Το Φρούριο ήταν ακόμη υπό τον έλεγχο των Βοιωτών κατά το δεύτερο ήμισυ του 3^{ου} αι. π.Χ., όπως επιβεβαιώνει η νέα ανάγνωση της Πύλης των Πλαταιών. Την τελευταία οικοδομική φάση συνιστούν εργασίες επισκευής στο νότιο τείχος, καθώς και η αναμόρφωση των πυλών, κατά την ύστερη ρωμαϊκή περίοδο (5^{ος} - 7^{ος} αι. μ.Χ.). Το Φρούριο υπέστη ζημιές κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν χρησιμοποιήθηκε από την αντίσταση.

Φρούριο των Ελευθερών.
Τρισδιάστατη απόδοση της Πύλης των Πλαταιών.
Fortress of Eleutherai, Plataea Gate (3D-model).

Το πέρασμα της Κάζας

Ένας μυκηναϊκός κιβωτιόσχημος τάφος, ο οποίος ανήκει σε ταφικό σύνολο που είχε ανακαλυφθεί από τη Γ' ΕΠΚΑ το 1984 στη νότια πλαγιά του Φρουρίου των Ελευθερών (ΑΔ 40, 1985, 46), έχει καθαριστεί. Ο τάφος αυτός επιβεβαιώνει την κατοίκηση του λόφου κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού και συνηγορεί για την πιθανή ύπαρξη δρόμου επικοινωνίας μέσα από το πέρασμα της Κάζας. Επρόκειτο για σημαντική δίοδο στον δρόμο που ένωνε το μυκηναϊκό ανάκτορο της Θήβας με την Ελευσίνα, η οποία ήταν αναμφίβολα υπό την κυριαρχία της πρώτης.

Η Βασιλική Α των Ελευθερών

Στις ανατολικές πλαγίες του λόφου των Ελευθερών, η Βασιλική Α, που αποκαλύφθηκε το 1939, καθαρίστηκε και αποτυπώθηκε. Η παρουσία δύο παλαιοχριστιανικών βασιλικών θα μπορούσε να συνηγορεί για τη μετατόπιση του οικισμού των Ελευθερών τη συγκεκριμένη εποχή. Η κατασκευή τους θα πρέπει να συνδεθεί με τις εργασίες που παρατηρήθηκαν στο Φρούριο.

Το Φράγμα των Ελευθερών

Στην πεδιάδα στα ΒΑ των βασιλικών, σε έναν μεγάλο τοίχο που είχε εντοπιστεί το 2015 έγινε αποτύπωση με φωτογραμμετρία. Πρόκειται για πολυγωνικό τοίχο μήκους 12 μ., αποτελούμενο από μεγάλες ασβεστολιθικές λιθοπλίνθους ιδιαίτερα επιμελημένης τοιχοποιίας. Σε τομή, ο τοίχος έχει κλίση, επειδή συγκρατεί μεγάλο όγκο από πέτρες στα Δυτικά. Η θέση του στη βάση μιας όχθης ρέματος, θα μπορούσε να υποδηλώνει ότι πρόκειται για φράγμα που προστάτευε τον κοντινό οικισμό από πλημμύρες, ελέγχοντας ταυτόχρονα την ένταση της ροής του ρέματος. Το φράγμα των Ελευθερών είναι αξιόλογη κατασκευή που απαντά σπανίως στην ελληνική ύπαιθρο και θα μπορούσε να συγκριθεί με εκείνο του Ινωπού στη Δήλο, το οποίο χρονολογείται στον 4^ο αι. π.Χ.

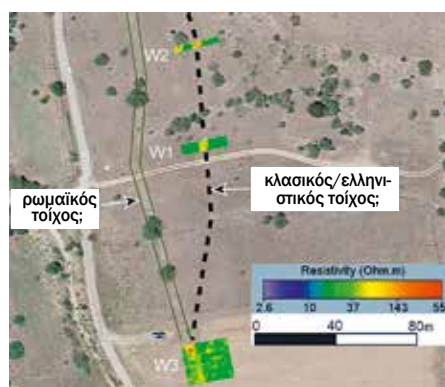
Ο πύργος στο Βελατούρι

Σημαντικό μέρος του προγράμματος MAP αποτελεί η τεκμηρίωση των αρχαιολογικών καταλοίπων που ανακαλύπτονται και η αποτύπωσή τους. Χάρη στην ανάπτυξη των μεθόδων αποτύπωσης στο έδαφος (RTK DGPS, φωτογραμμετρία, τρισδιάστατη μοντελοποίηση κτλ.), μπορεί κανείς να τεκμηριώσει σε σχετικά λίγο χρόνο πολύπλοκες κατασκευές που βρίσκονται στην περιοχή προς έρευνα. Για παράδειγμα, ο κλασικός πύργος στο Βελατούρι, που σώζεται σε ύψος

μεγαλύτερο των 4 μ. και βρίσκεται σε ορεινή περιοχή, μοντελοποιήθηκε σε διάστημα λίγων ωρών. Το κέρδος αυτό επιτρέπει στους αρχαιολόγους να εξερευνήσουν περισσότερο τον χώρο και, κυρίως, να αφιερώσουν περισσότερο χρόνο στη μελέτη των κατασκευών στο έδαφος.

Γεωφυσική επισκόπηση στην Οινόη

Μια γεωφυσική επισκόπηση στον οικισμό του δήμου της Οινόης, στα ανατολικά της πεδιάδας, έχει πραγματοποιηθεί από τον Γ. Τσόκα και την ομάδα του (Παν/μιο Θεσσ/νίκης). Στόχος ήταν να εντοπιστούν πιθανές καταχωμένες κατασκευές (δρόμοι, οικίες) και να συμπληρωθεί η πορεία των τειχών στο κάτω τμήμα. Σε δύο τομείς της κάτω πόλης (6.800 τ.μ.) χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της μαγνητομετρίας (με μοιρόμετρο *fluxgate*), ενώ σε οικόπεδο έκτασης 1600 τ.μ. επιλέχθηκε η εφαρμογή γεωραντάρ (GPR - *Ground Penetrating Radar*). Εντοπίστηκαν διάφορες κατασκευές, κυρίως πιθανές πορείες δρόμων. Επιπλέον, πραγματοποιήθηκαν τομογραφίες με βάση τη μέτρηση της αντίστασης του εδάφους (ERT) σε 27 σημεία,

τα περισσότερα των οποίων βρίσκονται στη θεωρητική πορεία του τείχους που περιέβαλε την κάτω πόλη. Εδαφικές ανωμαλίες στους τομείς W1, W2 και W3 συνιστούν την ύπαρξη μεγάλου τοίχου με προσανατολισμό Β-Ν, που θα μπορούσε να συσχετιστεί με το οχυρωματικό τείχος των κλασικών χρόνων. Στον τομέα W3, ένας άλλος τοίχος με προσανατολισμό ΒΔ/ΝΑ θα μπορούσε να ενώνεται με το προηγούμενο και να ανήκει σε οχυρωματικό τείχος των ύστερων ρωμαϊκών χρόνων. Το 2017 η ομάδα θα προσπαθήσει να επιβεβαιώσει την ύπαρξη και τη χρονολόγησή τους. Μαγνητική έρευνα σε έκταση 2400 τ.μ. πραγματοποιήθηκε στη μυκηναϊκή θέση στα ΒΔ της Οινόης, με στόχο να εκτιμηθεί η συμβολή των γεωφυσικών μεθόδων στην αρχαιολογική έρευνα

της πεδιάδας αυτής. Θα ακολουθήσουν επίσης άλλες συστηματικές έρευνες, όπως η εφαρμογή ηλεκτρικής αγωγιμότητας.

Συμπεράσματα και προοπτικές

Η τρίτη ερευνητική περίοδος του προγράμματος MAP επέτρεψε την ολοκλήρωση της έρευνας της πεδιάδας και της τεκμηρίωσης στις σημαντικότερες θέσεις. Επίσης, η κεραμική που είχε συλλεγεί μεταξύ 2014 και 2016 έχει μελετηθεί. Επαληθεύσεις και επιμέρους συμπληρωματικές έρευνες θα πραγματοποιηθούν κατά τη διάρκεια της τελευταίας περιόδου το 2017, κυρίως στις δύο προϊστορικές θέσεις (η μία από της οποίες είναι οχυρωμένη) που έχουν αποκαλυφθεί τις τελευταίες ημέρες των εργασιών του 2016. Περιορισμένες συστηματικές επισκοπήσεις πεδίου θα πραγματοποιηθούν στις πλαγίες του Όρους Πάστρα. Τέλος, δοκιμαστικές τομές προβλέπονται στην Κάτω Καστανάβα, στην Οινόη (κάτω πόλη) και σε μια αγροικία της κλασικής περιόδου, με στόχο την καλύτερη χρονολόγηση της κατοίκησης ενόψει της τελικής δημοσίευσης των αποτελεσμάτων του προγράμματος.

Γεωφυσικές επισκοπήσεις (αντίσταση) στην Οινόη, με την προέκταση των τειχών στην κάτω πόλη (χάρτης: Γ. Τσόκας).
Geophysical survey at Oinoe: the fortification walls extending in the lower city (G. Tsokas).

Summary

The Mazi Archaeological Project (MAP) is a diachronic regional survey of the borderland between Attica, Boeotia and the Megarid, a strategic region located on the ancient road connecting Eleusis to Thebes. The 2016 season saw the completion of the intensive survey in the Mazi plain. The project also included site clearings (at the Eleutherai fortress and the Prehistoric site of Kato Kastanava), feature documentation using photogrammetry and DGPS mapping, as well as a geophysical survey at Ancient Oinoe. After three fieldwork seasons, 12 km² were surveyed, 593 archaeological features and 100'000 finds were discovered and documented in a GIS.

Μάζι , Βελατούρι

Για περισσότερες πληροφορίες

S. Fachard, A.R. Knodell και E. Banou, The 2014 Mazi Archaeological Project (Attica). *AntK* 58, 2015, 178–86.

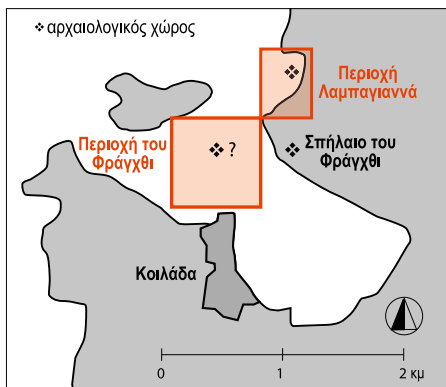
A.R. Knodell, S. Fachard και K. Papangeli, The 2015 Mazi Archaeological Project: Regional Survey in Northwest Attica (Greece). *AntK* 59, 2016, 132–152.

S. Fachard, Eleutherai as the Gates to Boeotia, στο: *Pratiques militaires et art de la guerre dans le monde grec antique, Etudes offertes à Pierre Ducrey à l'occasion de son 75ème anniversaire*, C. Brélaz - S. Fachard (επιμ.). Paris 2013, 81–106.

Για το πρόγραμμα και τους κύριους στόχους του, βλ. τον ιστότοπο: www.maziplain.org

Ερευνητικό πρόγραμμα στον Όρμο της Κοιλιάδας (Αργολίδα)

Αγγελική Σίμωσι, Δέσποινα Κουτσούμπα, Karl Reber και Julien Beck

Όρμος Κοιλιάδας (Αργολίδα).
The Bay of Kiladha (Argolid).

Το πρόγραμμα στον Όρμο Κοιλιάδας αποτελεί συνεργασία ανάμεσα στην Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων, και την Ελβετική Αρχαιολογική Σχολή στην Ελλάδα και το Πανεπιστήμιο της Γενεύης. Από το 2012, επικεντρώνεται στη μελέτη υποθαλάσσιων προϊστορικών καταλοίπων (και τοπίων) σε μια μικρή κοιλάδα στα νότια της Αργολίδας. Οι εργασίες κατά το 2016 είχαν ως στόχο να προσδιοριστεί η έκταση, στο χρόνο και στο χώρο, μιας θέσης της Εποχής του Χαλκού που αποκαλύφθηκε βόρεια της κοιλάδας, στα ανοιχτά της παραλίας Λαμπαγιαννά.

Η αρχαιολογική θέση Λαμπαγιαννά εκτείνεται σε τουλάχιστον 1,2 εκτάρια, σε βάθος 1-3 μ. Πρόκειται για λείψανα, ορατά στο θαλάσσιο βυθό, μιας παράκτιας εγκατάστασης. Περιλαμβάνουν λίθινα θεμέλια, κατεστραμμένα εν μέρει, τείχων και κτισμάτων, αλλά και πολυάριθμα αντικείμενα: κατά τη διάρκεια μιας συστηματικής επιφανειακής έρευνας που πραγματοποιήθηκε το 2015 συλλέχθηκαν περίπου 6000 αντικείμενα. Χάρη στη μελέτη των αντικειμένων, η εγκατάσταση μπορεί να χρονολογηθεί στην Πρώιμη Εποχή του Χαλκού, και συγκεκριμένα στην Πρωτοελλαδική ΙΙ, δηλαδή στα μέσα της 3^{ης} χιλιετίας π.Χ.

Είναι τα κατάλοιπα της εγκατάστασης ορατά στο σύνολό τους; Θα μπορούσε κανείς να υποθέσει ότι ένα μέρος τους είναι βυθισμένο κάτω από τις θαλάσσιες προσχώσεις προς τα βόρεια, κάτω από την αμώδη ζώνη που πλαισιώνει τη βοτσαλωτή παραλία προς τα ανατολικά, ή ακόμα κάτω και από την ίδια την παραλία ή και τους αγκούρες που απλώνονται πίσω της; Αντίστοιχα, κατά πόσο θεωρείται πιθανό η εν λόγω εγκατάσταση να έπεται μιας προγενέστερης στην ίδια περιοχή; Για να δοθεί απάντηση στα παραπάνω ερωτήματα, η έρευνα αναπτύχθηκε προς τρεις διαφορετικές κατευθύνσεις: τοπογραφική μελέτη, γεωφυσικές μετρήσεις και ενάλια ανασκαφή.

Τοπογραφική μελέτη

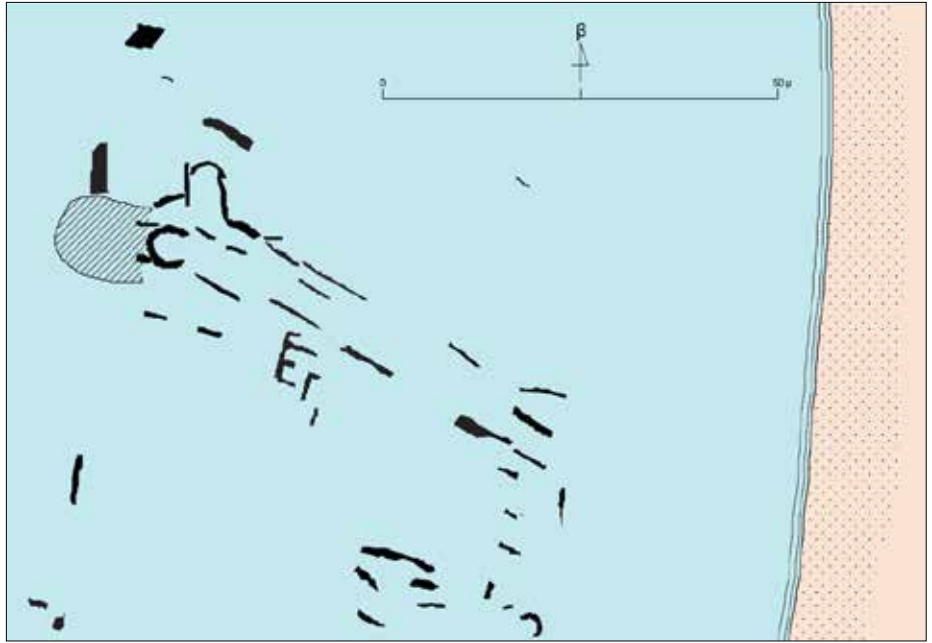
Η μελέτη της τοπογραφίας, εφόσον περιλαμβάνει λεπτομερή αποτύπωση των ορατών καταλοίπων στο θαλάσσιο βυθό, επιτρέπει την ανάλυση της μορφής και της κατεύθυνσης των τειχών και των οικοδομημάτων της Εποχής του Χαλκού. Παράλληλα, είναι εφικτό να αναζητηθεί κάποια κατασκευή με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά περιμετρικά της εγκατάστασης — ως ιδιαίτερη κατασκευή μπορεί να θεωρηθεί, για παράδειγμα, η οχύρωση ή μια άτυπη διαμόρφωση του χώρου — η οποία θα δήλωνε και τα όρια μιας τέτοιας εγκατάστασης στην Ελλάδα εκείνη την εποχή. Στην τελευταία περίπτωση σημαίνει ότι δεχόμαστε a priori ότι τα λείψανα της εγκατάστασης είναι ορατά

Οργάνωση και συμμετέχοντες

Η αποστολή του 2016 έλαβε χώρα από τις 11 Ιουλίου έως τις 12 Αυγούστου. Οι επί τόπιες έρευνες πραγματοποιήθηκαν υπό την επίβλεψη, όσον αφορά στην ελληνική πλευρά, της Δ. Κουτσούμπα (καταδυόμενη αρχαιολόγος της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων), και την ελβετική πλευρά του J. Beck (Παν/μιο Γενεύης). Και οι δύο οφείλουν θερμές ευχαριστίες στην Α. Σίμωσι, Προϊσταμένη της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων, και στον Κ. Reber, Διευθυντή της Ελβετικής Αρχαιολογικής Σχολής στην Ελλάδα, όπως επίσης και στους Ι. Κραουνάκη και Σ. Μουρέα (Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων), Ρ. Birchler Emery (μελέτη κινητών ευρημάτων, Παν/μιο Γενεύης), Γ. Bobon (αρχαιολόγος, Σοφία), Α. Λασκαρίδου (αρχαιολόγος, Κρανίδι), Ι. Νάκα (τοπογραφία) και την ομάδα του, Ν. Παπαδόπουλο (γεωφυσικές μετρήσεις) και την ομάδα του, Θ. Χριστοφόρου (υποψ. Διδ., Παν/μιο Κύπρου), Μ. Markovic (πρακτική άσκηση, Παν/μιο Λωζάνης), Α. Petrini (πρακτική άσκηση, Παν/μιο του Neuchâtel), Δ. Σφυρή (δήμαρχο Κρανιδίου), το Ίδρυμα Honor Frost, τη Société académique de Genève, τη société Meylan Publicité + Signalétique, Γ. Νομικό και Σ. Καρτέλια (προετοιμασία του εξοπλισμού καταδύσεων), χωρίς τη συνεργασία των οποίων δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μια τέτοια αποστολή.

Αποτύπωση των καταλοίπων στο θαλάσσιο βυθό.
Underwater topographical survey.

Κάτοψη του νότιου τομέα της θέσης Λαμπαγιαννά.
Archaeological plan of the offshore site discovered at Lambayanna (north of Kiladha Bay).

στο σύνολό τους και συνεπώς, η έκταση της θέσης μάς είναι γνωστή. Σε αντίθετη περίπτωση, εάν δηλαδή μέρος των λειψάνων είναι βυθισμένο, τότε η έκταση της εγκατάστασης θα ήταν μεγαλύτερη.

Την αποτύπωση της εγκατάστασης, η οποία δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί, έχει αναλάβει ο σχεδιαστής Ι. Νάκας (Αθήνα). Οι ιδιαίτερες συνθήκες της τοπογραφίας του θαλάσσιου βυθού καθιστούν το έργο της αποτύπωσης δύσκολο: τα κατάλοιπα εντοπίζονται στο βυθό από έναν δύτε, ο οποίος επικοινωνεί με ένα μηχανήμα μετρήσεων τοποθετημένο στην παραλία, μέσω ενός αναμεταδότη, σε έναν κολυμβητή στην επιφάνεια.

Γεωφυσικές μετρήσεις

Οι γεωφυσικές μετρήσεις επιτρέπουν την αναγνώριση της φύσης του υπεδάφους χωρίς άμεση παρατήρηση. Οι μετρήσεις μπορούν να ληφθούν στο έδαφος ή υποθαλάσσια, σε μικρό βάθος, αναλόγως με τη μέθοδο που χρησιμοποιείται κάθε φορά. Το γεγονός αυτό τις καθιστά εξαιρετικά χρήσιμες στον εντοπισμό καταλοίπων βυθισμένων κάτω από εδαφικές ή θαλάσσιες προσχώσεις. Στη θέση Όρμος Κοιλιάδας, δύο μέθοδοι χρησιμοποιήθηκαν το 2016: η μαγνητική έρευνα (μέτρηση των διακυμάνσεων του μαγνητικού πεδίου της γης) και ηλεκτρική διασκόπηση (μετρήσεις της ηλεκτρικής αγωγιμότητας). Οι μετρήσεις πραγματοποιήθηκαν από το εργαστήριο GeoSat ReSeArch, υπό την καθοδήγηση του Ν. Παπαδόπουλου (Ρέ-

θυμνο). Δέκτες είχαν τοποθετηθεί κατά μήκος της αμμώδους λωρίδας που πλαισιώνει την ακτή, αλλά και πάνω στην ακτή.

Ενάλια ανασκαφή

Η ενάλια ανασκαφή είναι η μόνη μέθοδος προκειμένου κάποιος να έχει άμεση πρόσβαση στα βυθισμένα κάτω από τις θαλάσσιες προσχώσεις κατάλοιπα. Πραγματοποιείται από δύτες, με τη βοήθεια ενός υδραυλικού αναπνευστήρα, ο οποίος τροφοδοτείται από την επιφάνεια μέσω μιας ηλεκτροκίνητης αντλίας. Στη θέση Λαμπαγιαννά, οι προσχώσεις που απορροφήθηκαν στη συνέχεια κοσκινίστηκαν με κόσκινο διαμέτρου 1,5 χιλ., ενώ τα προϊόντα του κοσκινίσματος εξετάστηκαν με προσοχή προκειμένου να εντοπιστούν ακόμη και τα πιο μικρά ευρήματα (κεραμικά όστρακα, απολείψματα λίθινων εργαλείων, όστρεα, κτλ).

Η ανασκαφή, με τη μορφή στρωματογραφικών τομών, που πραγματοποιήθηκε από δύτες του Πανεπιστημίου της Γενεύης και της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων, συμβάλλει στο να κατανοήσουμε καλύτερα τη διαδοχή των αρχαιολογικών στρωμάτων. Κάλυψε μια επιφάνεια 1,5 x 0,75 μ. κατακόρυφως σε έναν τοίχο της Εποχής του Χαλκού, μερικές δεκάδες μέτρα από την ακτή.

Πρώτα αποτελέσματα

Με την ολοκλήρωση αυτής της πλούσιας σε ευρήματα αποστολής, παρατίθενται κάποια πρώτα συμπεράσματα:

— η τοπογραφική μελέτη ανέδειξε την παρουσία κατασκευών με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, τόσο στα βόρεια όσο και στα ανατολικά της εγκατάστασης, γεγονός που μας επιτρέπει να θεωρήσουμε ότι τα όρια της θέσης μάς είναι γνωστά σε αυτές τις δύο κατευθύνσεις. Στα βόρεια, πρόκειται για μια σειρά από παράλληλους τοίχους μεγάλου μήκους, και στα ανατολικά, για τρεις κυκλικές ή πεταλόσχημες κατασκευές, σε ευθεία γραμμή απέναντι από αυτό που θεωρούμε ότι ήταν η ακτή της Εποχής του Χαλκού. Αυτές οι τρεις κατασκευές, οι οποίες είχαν ήδη εντοπιστεί κατά την έρευνα του 2015, έχουν διάμετρο περίπου 10 μ. και είναι τοποθετημένες ανά πενήντα μέτρα η μία από την άλλη. Στη νότια και ανατολική περίμετρο της θέσης εντοπίστηκαν ελάχιστες ή καθόλου μεταβολές στη φύση ή τη διαμόρφωση των κατασκευών. Στα νότια, μολονότι ορισμένοι τοίχοι πρέπει να ερευνηθούν ακόμη πιο επισταμένα, είναι σαφές ότι η εγκατάσταση περιορίζεται από μεγάλες πλάκες προσχωματικού πετρώματος (ψαμμίτης που εντοπίζεται σε παράκτιες περιοχές). Αντιθέτως, στα ανατολικά δεν εντοπίστηκε κανένα ίχνος από τα όρια της θέσης, και θα πρέπει να αναζητηθούν πιο μακριά, στο επίπεδο της αμμώδους λωρίδας που περιβάλλει την ακτή, στην ίδια την ακτή ή στα χωράφια πίσω από αυτή.

Κοιλάδα,
Λαμπαγιαννά

Δημοσιεύσεις και ομιλίες Publications and Talks

-

Η ΕΑΣ κατά τη διάρκεια του έτους 2016 The School's events throughout the year 2016

Δημόσια δράση

Παράλληλα με την ερευνητική δραστηριότητα που ανέπτυξε το 2016, η ΕΑΣ πήρε μέρος σε διάφορες δραστηριότητες δημόσιου χαρακτήρα, τις οποίες θα παρουσιάσουμε εν συντομία.

Η ετήσια ομιλία της ΕΑΣ πραγματοποιήθηκε στις 10 Μαρτίου στην Αθήνα. Μετά την παρουσίαση των αποτελεσμάτων της δραστηριότητας της Σχολής από τον Διευθυντή, η Elena Mango, Καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο της Βέρνης, παρουσίασε τις έρευνες στη θέση Ιμέρα της Σικελίας.

Ένα μήνα νωρίτερα, ο νέος πρέσβης της Ελβετίας στην Ελλάδα, K. Hans-Rudolf Hodel, επισκέφτηκε τις ανασκαφές στην Ερέτρια. Αρκετοί επίσημοι προσκεκλημένοι της πρεσβείας μπόρεσαν επίσης να επωφεληθούν από ξεναγήσεις στην Αθήνα.

Στην Εύβοια, η δημόσια δράση της ΕΑΣ κορυφώνεται στον εορτασμό της εθνικής επετείου την 1^η Αυγούστου στην Ερέτρια, και στην ημέρα ελεύθερης πρόσβασης του κοινού στην ανασκαφή της Αμαρύνθου. Επίσης, η ΕΑΣ συμμετείχε στο πολιτιστικό φεστιβάλ της Ερέτριας (Influence Festival) και στην ημέρα της δράσης «Let's do it Greece».

Πολυάριθμοι επισκέπτες ξεναγήθηκαν στον αρχαιολογικό χώρο της Ερέτριας, εκ των οποίων 80 μαθητές γυμνασίου από το Φριμπούργκ, όπως και μέλη της Ένωσης Jean Gabriel Eynard της Γενεύης. Ο πολιτιστικός Σύλλογος της Χαλκίδας επισκέφτηκε το Μουσείο και τον αρχαιολογικό χώρο της Ερέτριας, συνοδευόμενος από τη δήμαρχο, κα. Αμφιτρίτη Αλημπατέ. Οι δραστηριότητες της συγκεκριμένης μέρας αποτέλεσαν το θέμα εκπομπής στο τηλεοπτικό κανάλι Λαμία Star.

Η ΕΑΣ είχε δυναμική παρουσία στην ετήσια συνάντηση του Αρχαιολογικού Ινστιτούτου της Αμερικής (AIA) & της Εταιρείας Κλασικών Σπουδών (SCS) στο Σαν Φρανσίσκο από τις 5 ως τις 9 Ιανουαρίου 2016.

Ο Tobias Krapf διοργάνωσε ένα σεμινάριο νέων ερευνητών στην Καβάλα με τίτλο «Balkan Bronze Age Borderland II».

Διορισμοί/Αναγορεύσεις

Η Véronique Dasen, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο του Φριμπούργκ, διαδέχτηκε τον P. Schubert ως μέλος του Συμβουλίου για την έρευνα στο Εθνικό Ταμείο της Ελβετίας για την Επιστημονική Έρευνα (SNSF), όπου εκπροσωπεί τις επιστήμες της Αρχαιότητας.

Ο Cédric Brélaz διορίστηκε στη θέση τακτικού Καθηγητού Αρχαίας Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο του Φριμπούργκ.

Ο Sylvian Fachard θα είναι ο επόμενος «Andrew W. Mellon Professor of Classical Studies» στην Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα.

Εθνική επέτειος την 1^η Αυγούστου στην Ερέτρια.
Swiss National Day in Eretria on August 1st.

Public activities

Parallel to its research activities, the Swiss School of Archaeology in Greece (EAS) also participated in various events during the year 2016, of which this section offers a snapshot.

The annual conference of the EAS took place in Athens on March 10. The main discoveries of 2016 excavations and survey were outlined by the School Director, Karl Reber. The guest lecturer, Elena Mango, Professor at the University of Bern, presented her research at Himera in Sicily.

The new Ambassador of Switzerland in Greece, Hans-Rudolf Hodel, had just visited the excavation site at Eretria a month earlier. Several official guests of the Embassy were also guided through the monuments and museums at Athens.

Main public events in Euboea consisted in the Swiss National Day in Eretria on August 1st and in the Excavation Open Day at Amarnythos about a month later. The EAS also took part in the cultural festival of Eretria and in an action day «Let's do it Greece».

Numerous visitors were guided through the archaeological site of Eretria, among which 80 college students from Fribourg County as well as members of Jean Gabriel Eynard Association from Geneva.

The cultural society from Chalkis visited the site and museum of Eretria together with Mayor Amphitriti Alimbate; the event was later broadcasted on Lamia Star channel.

The EAS presented its activities at the Joint Annual Meeting of the Archaeological Institute of America & Society for Classical Studies at San Francisco (05-09/01/2016).

Tobias Krapf, EAS scientific Secretary, organized a doctoral workshop at Kavala entitled «Balkan Bronze Age Borderland II» (19-24/07/2016).

Nominations

Véronique Dasen, associate Professor at the University of Fribourg was appointed member of the Research Council of the Swiss National Science Foundation, where she represents Classical studies.

Cédric Brélaz was promoted to ordinary Professor of Ancient History at the University of Fribourg.

Sylvian Fachard was appointed Andrew W. Mellon Professor of Classical Studies at the American School of Classical Studies at Athens.

Συμβούλιο του Ιδρύματος – Foundation Board

Pascal Couchepin, Πρόεδρος — *President*

Pierre Ducrey, *Αντιπρόεδρος — Vice president*

Matthieu Honegger, Μέλος — Member

Karl Reber, Διευθυντής — *Director*

Danielle Ritter, Μέλος — Member

Peter Schöpf, Μέλος — Member

Jean Terrier, Μέλος — Member

Συμβουλευτική Επιτροπή – Advisory Council

Lorenz Baumer, *Εκπρόσωπος του Παν/μίου της Γενεύης — Representative of the University of Geneva*

Véronique Dasen, Εκπρόσωπος του Παν/μίου του Φριμπούργκ — Representative of the University of Fribourg

Hédi Dridi, *Εκπρόσωπος του Παν/μίου του Neuchâtel — Representative of the University of Neuchâtel*

Kristine Gex, *Ad personam*

Martin Guggisberg, Εκπρόσωπος του Παν/μίου της Βασιλείας — Representative of the University of Basel

Andreas Guth, *Ad personam*

K. Hans-Rudolf Hodel, *Πρέσβης της Ελβετίας στην Ελλάδα — Swiss Ambassador in Greece*

Ευάγγελος Καλούσης, *Εκπρόσωπος της ελβετικής βιομηχανίας στην Ελλάδα — Representative of Swiss industrial companies in Greece*

Denis Knoepfler, *Ad personam*

Κωνσταντίνος Κόκκινος, Εκπρόσωπος της ελβετικής κοινωνίας στην Ελλάδα — Representative of the Swiss colony in Greece

Elena Mango, Εκπρόσωπος του Παν/μίου της Βέρνης — Representative of the University of Bern

Anne de Pury-Gysel, *Ad personam*

Karl Reber, Εκπρόσωπος του Παν/μίου της Λωζάνης — Representative of the University of Lausanne

Christoph Reusser, *Εκπρόσωπος του Παν/μίου της Ζυρίχης — Representative of the University of Zürich*

Κα. Χαρά Σκολαρίκου, Πρέσβειρα της Ελλάδας στην Ελβετία — Greek Ambassador in Switzerland

Συνεργάτες – Collaborators

Thierry Theurillat, *Επιστημονικός γραμματέας στη Λωζάνη — Assistant director in Switzerland, Lausanne*

Tobias Krapf, *Επιστημονικός γραμματέας στην Αθήνα* — Assistant director in Greece, Athens

Valentina Di Napoli, Διοικητική γραμματέας στην Αθήνα — *Administrative Secretary in Greece, Athens*

Rocco Tettamanti, *Επιστημονικός συνεργάτης — Scientific collaborator*

Sandrine Michoud, Διοικητική γραμματέας στη Λωζάνη — *Administrative Secretary in Switzerland, Lausanne*

Χάρης Γιαννουλόπουλος, Συντηρητής αρχαιοτήτων — *Conservator and Restaurator*

Κώστας Ευαγγελίου, *Διαχείριση στην Ερέτρια — Intendant in Eretria*

Τάκης Πετρογιάννης, *Κηπουρός στην Ερέτρια — Gardener in Eretria*

Μαρία Μακροπούλου, Οικιακή βοηθός στην Ερέτρια — Housekeeper in Eretria

Παρασκευή Μαρίνου, Οικιακή βοηθός στην Αθήνα — Housekeeper in Athens

Επιστημονικά μέλη Scientific members

Delphine Ackermann (Παν/μιο Poitiers)
Επιγραφική και προσωπογραφική έρευνα
▸ delphine.ackermann01@gmail.com

Guy Ackermann (Παν/μιο Λωζάνης)
Μελέτη της ελληνιστικής κεραμικής της Ερέτριας (διδ. διατριβή)
Συνδιεύθυνση της ανασκαφής του Γυμνασίου της Ερέτριας
Συνεργασία στην δημοσίευση των ρωμαϊκών λουτρών Ερέτριας
▸ Guy.Ackermann@unil.ch

Philippe Baeriswyl (Παν/μιο Λωζάνης)
Μελέτη της μυκηναϊκής κατοίκησης του Άργους (διδ. διατριβή)
Συνεργασία στην ανασκαφή στην Αμάρυνθο
▸ Philippe.Baeriswyl@unil.ch

Julien Beck (Παν/μιο Γενεύης)
Διεύθυνση της ανακαφής στον Όρμο της Κοιλιάδας.
▸ Julien.Beck@unige.ch

Solange Bernstein (Παν/μιο Λωζάνης)
Δημοσίευση των λυχνariών των ελβ. ανασκαφών στην Ερέτρια
▸ solange@bernstein.li

Χένια Χαραλαμπίδου (BSA-Fitch lab.)
Πετρογραφική ανάλυση κεραμικής
Συνεργασία στη μελέτη του Ηρώου της Ερέτριας
▸ xenia.charalambidou@gmail.com

Francesca Dell'Oro (Παν/μιο Ζυρίχης)
Έρευνα της ευβοϊκής διαλέκτου (υφηγεσία)
▸ francesca.delloro@bcu.unil.ch

Valentina Di Napoli (ΕΑΣ)
Συνεργασία στη δημοσίευση του Σεβαστείου της Ερέτριας
▸ dinapoliv@yahoo.com

Brigitte Demierre Prikhodkine (Παν/μιο Λωζάνης)
Μελέτη των γυαλινών ευρημάτων και της παλαιοχριστιανικής εποχής στην Ερέτρια
▸ brigittedemierre@hotmail.com

Marc Pierre Duret (Παν/μιο Γενεύης)
Συνεργασία στη δημοσίευση των ρωμαϊκών λουτρών Ερέτριας
▸ Marc.Duret@unige.ch

Sylvian Fachard (Παν/μιο Γενεύης)
Διεύθυνση του αρχαιολογικού προγράμματος Μαζίου
Συνεργασία στην ανασκαφή στην Αμάρυνθο
▸ Sylvian.Fachard@unige.ch

Claudia Gamma (Παν/μιο Βασιλείας)
Μελέτη της κλασικής κεραμικής στην Ερέτρια (διδ. διατριβή)
▸ Claudia.Gamma@unibas.ch

Kristine Gex (Παν/μιο Λωζάνης)
Μελέτη της κλασικής κεραμικής στην Ερέτρια
▸ Kristine.Gex@unil.ch

Daniela Greger (Παν/μιο Λωζάνης)
Μελέτη της εισηγμένης κεραμικής αρχαϊκής εποχής στο Ηρώο της Ερέτριας (μεταπτυχιακή εργασία)
▸ Daniela.Greger@unil.ch

Sandrine Huber (Παν/μιο Lorraine)
Δημοσίευση του ιερού της Αθηνάς στην Ερέτρια
Έρευνες για λατρείες και τελετουργίες
▸ Sandrine.Huber@univ-lorraine.fr

Denis Knoepfler (Collège de France)
Επιστημονική διεύθυνση της ανασκαφής στην Αμάρυνθο
Επιγραφικές και ιστορικές έρευνες
▸ Denis.Knoepfler@unine.ch

Tobias Krapf (ΕΑΣ)
Διεύθυνση της ανακαφής στην Αμάρυνθο
Μελέτη της κεραμικής της MEX/YEX στην Ερέτρια και Αμάρυνθο
▸ Tobias.Krapf@unil.ch

Geoffroy Luisoni (Παν/μιο Λωζάνης)
Μελέτη της παλαιστρας της Ερέτριας (μεταπτυχιακή εργασία)
▸ Geoffroy.Luisoni@unil.ch

Pauline Maillard (Παν/μιο Λωζάνης)
Μελέτη των πήλινων ειδολιών της Ερέτριας και της Αμάρυνθου
▸ Pauline.Maillard@unil.ch

Sylvie Müller Celka (CNRS-Archéorient)
Μελέτη των προϊστορικών φάσεων της ανασκαφής στο οικ. Μπουρατζά
Διεύθυνση του προγράμματος πετρογραφικών και χημικών αναλύσεων κεραμικής της Ερέτριας
▸ sylvie.muller-celka@mom.fr

Ferdinand Pajor (Εταιρεία Ιστορίας της Τέχνης στην Ελβετία)
Έρευνα της Ερέτριας τον 19° αιώνα
Μελέτη των ταξιδιών του Eduard Schaubert στην Εύβοια και τις Σποράδες το 1847
▸ pajor@gsk.ch

Marek Palaczyk (Παν/μιο Ζυρίχης)
Μελέτη των αμφορέων των ελβ. ανασκαφών στην Ερέτρια
▸ palaczyk@archinst.unizh.ch

Karl Reber (ΕΑΣ και Παν/μιο Λωζάνης)
Διευθυντής της ΕΑΣ

Υπεύθυνος των ανασκαφών στην Ερέτρια και Αμάρυνθο
▸ Karl.Reber@unil.ch

Tamara Saggini (Παν/μιο Γενεύης)
Έρευνα της αρχαϊκής εποχής στην Ερέτρια (διδ. διατριβή)
▸ Tamara.Saggini@unige.ch

Stephan G. Schmid (Παν/μιο Humboldt Βερολίνου)
Δημοσίευση του Σεβαστείου της Ερέτριας
▸ stephan.g.schmid@culture.huberlin.de

Pascal Simon (Παν/μιο Λωζάνης)
Μελέτη του Ηρώου της Ερέτριας
▸ pa_simon@bluewin.ch

Marguerite Spoerri Butcher (Παν/μιο Warwick)
Μελέτη των νομισμάτων των ελβ. ανασκαφών στην Ερέτρια και Αμάρυνθο
▸ margueritespoerri@gmail.com

Alexandra Tanner (Παν/μιο Ζυρίχης)
Αρχιτεκτονικές μελέτες
▸ alexandra.tanner@hotmail.com

Thierry Theurillat (ΕΑΣ)
Επιστημονική συνδιεύθυνση της ανασκαφής στην Αμάρυνθο
Δημοσίευση των ρωμαϊκών λουτρών Ερέτριας
▸ Thierry.Theurillat@unil.ch

Rocco Tettamanti (ΕΑΣ)
Συνδιεύθυνση της ανασκαφής του Γυμνασίου της Ερέτριας
Συνεργασία στη δημοσίευση των ρωμαϊκών λουτρών Ερέτριας
▸ Rocco.Tettamanti@unil.ch

Samuel Verdan (Παν/μιο Λωζάνης)
Μελέτη του Ηρώου της Ερέτριας
▸ Samuel.Verdan@unil.ch

Simone Zurbriggen (Παν/μιο Βασιλείας)
Μελέτη της ρωμαϊκής κεραμικής της Ερέτριας (διδ. διατριβή)
Συνεργασία στη δημοσίευση των ρωμαϊκών λουτρών Ερέτριας
▸ Simonezurbriggen@hotmail.com

Πρόγραμμα – Program 2017

Η ετήσια συνάντηση της ΕΑΣ στην Αθήνα θα πραγματοποιηθεί στις 9 Μαρτίου 2017. Προσκεκλημένη ομιλήτρια θα είναι η Véronique Dasen, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο του Φριμπούργκ και Μέλος του Συμβουλίου για την έρευνα στο Εθνικό Ταμείο της Ελβετίας (SNSF), όπου εκπροσωπεί τις επιστήμες της Αρχαιότητας.

Μία συζήτηση στρογγυλής τραπέζης με θέμα «Κεραμική παραγωγή στην Ερέτρια (Εύβοια) από την Πρώιμη Ελλαδική έως την Ελληνιστική περίοδο» θα διεξαχθεί στο Πανεπιστήμιο της Λωζάνης στις 2-3 Μαρτίου 2017.

The Annual Conference of the Swiss School will take place on March 9, 2017 in Athens. The guest lecturer will be Véronique Dasen, Ass. Professor in Classical Archaeology at the University of Fribourg and member of the National Research Council of the Swiss National Science Foundation.

A workshop entitled "Pottery Production at Eretria (Euboea) from Early Helladic to Hellenistic Times" will take place on March 2-3, 2017 at the University of Lausanne, Switzerland.

Έρευνα στο Μάζι (Αττική)

Survey in Mazi (Attica)

12.06.-07.07.2017

Υπεύθυνοι — *Authority:*

Στέλλα Χρυσουλάκη (Εφορεία Αρχαιοτήτων Δυτικής Αττικής, Πειραιώς και Νήσων), Karl Reber (ΕΑΣ)

Διεύθυνση προγράμματος— *Project directors:*

Sylvian Fachard (SNSF - Παν/μιο Γενεύης),
Alex Knodell (Carleton College).

Καλλιόπη Παπαγγελή (Εφορεία Αρχαιοτήτων
Δυτικής Αττικής, Πειραιώς και Νήσων)

Ανασκαφή στο Γυμνάσιο της Ερέτριας (Εύβοια)

Excavations in the Gymnasium of Eretria (Euboea)

26.06-28.07.2017

Υπεύθυνος — *Authority:*

Karl Reber (ΕΑΣ)

Επιστημονική Διεύθυνση — Scientific director:

Guy Ackermann (Παν/μιο Λωζάνης - ΕΑΣ)

Έρευνες πεδίου — Field director:

Rocco Tettamanti (ΕΑΣ)

Ενάλιες ανασκαφές στον Όρμο Κοιλιάδας (Αργολίδα)

Underwater excavations in the Bay of Kiladha (Argolid)

03.07-11.08.2017

Υπεύθυνοι — *Authority:*

Αγγελική Σίμωνι (Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων),
Karl Reber (ΕΑΣ)

Έρευνες πεδίου — *Field directors:*

Δέσποινα Κουτσούμπα (Εφορεία Εναλίων
Αρχαιοτήτων), Julien Beck (Παν/μιο Γενεύης)

Ανασκαφή στην Αμάρυνθο (Εύβοια)

Excavations in Amarynthos (Euboea)

07.08-15.09.2017

Υπεύθυνοι — *Authority:*

Karl Reber (ΕΑΣ), Αμαλία Καραπασχαλίδου (Εφορεία Αρχαιοτήτων Ευβοίας)

Επιστημονική Διεύθυνση — Scientific directors:

Denis Knoepfler (Collège de France),
Thierry Theurillat (EAS), Sylvian Fachard (Geneva
University)

Έρευνες πεδίου — *Field director*: Tobias Krapf (ΕΑΣ)

Πνευματική ιδιοκτησία εικόνων – Photo and Illustration Credits

Εικόνες και σχέδια ΕΑΣ πλην διαφορετικής μνημείας.

Photo and Illustration by ΕΑΣ unless otherwise specified.

Julien Beck – Yannis Nakas: 3, 18-21, 26.

Sylvian Fachard: 3, 14-17, 26.

Rocco Tettamanti: 6-9.

Thierry Theurillat: 10-13.

Στην Ελλάδα

Ελβετική Αρχαιολογική Σχολή στην Ελλάδα

Οδ. Σκαραμαγκά 4B, GR-104 33 Αθήνα

Τηλ. +30 210 822 14 49 E-mail: esag@otenet.gr

Στην Ελβετία – In Switzerland

Ecole suisse d'archéologie en Grèce

c/o Institut d'archéologie et des sciences de l'Antiquité

Anthropole - Université de Lausanne, CH-1015 Lausanne

Tel. +41 21 692 38 81 E-mail: esag@unil.ch

www.unil.ch/esag

σε συνεργασία με / in collaboration with